

УДК 1(477)“1920/1930”09:930.253ЦДАГОУ
DOI: 10.18523/2617-1678.2026.17.33-72

Ткачук М. Л.

<https://orcid.org/0000-0003-3944-4437>

Юринець Я. І.

<https://orcid.org/0000-0002-3675-1872>

АРХІВНО-СЛІДЧІ СПРАВИ РЕПРЕСОВАНИХ ЯК ДЖЕРЕЛО БІОГРАФІЧНИХ РЕКОНСТРУКЦІЙ З ІСТОРІЇ РАДЯНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ В УКРАЇНІ 1920–1930-х РОКІВ

Статтю присвячено одному з найменш досліджених етапів історії філософської думки на українських теренах — радянській філософії 1920–1930-х рр. Обстоюючи думку про необхідність трансформації дослідницьких стратегій і джерельної бази сучасного історико-філософського аналізу чи не найтрагічнішої сторінки в інтелектуальній історії України, авторки звертають увагу на численні лакуни і дослідницькі помилки у фаховій літературі, усунення яких потребує систематичного пошуку та критичного аналізу джерел, уточнення суперечливих відомостей, спростування упереджень і хибних суджень. На прикладі низки вперше опублікованих документів із фондів Центрального державного архіву громадських об'єднань та україніки у статті увиразнено значний біографічний та історико-культурний потенціал архівно-слідчих справ репресованих у вивченні історії української філософії 1920–1930-х рр. та реконструкції життєвого шляху й академічної діяльності її представників. Уперше в історико-філософській літературі представлено низку унікальних матеріалів до біографій Рувіма Левіка (1889–1937), Олександра Бервицького-Варфоломеєва (1892–1937), Олексія Андріанова (1901–1938), Олександра Мілославіна (1898–1937), Елі Штейнберга (1906–1944), Бориса Перецького (1909–1937) та Юрія Вольнова (1908 — не пізніше 1937), з іменами яких пов'язана діяльність провідних філософських інституцій ранньорадянської доби.

Ключові слова: історія філософії, українська філософія, радянська філософія 1920–1930-х рр., архівно-слідчі справи репресованих, біографічні студії.

Одним із нагальних завдань історико-філософського українознавства досі залишається відтворення цілісної та неупередженої картини української філософії за часів становлення тоталітаризму. Доволі повільні зрушення у цій сфері наукових студій особливо увиразнюють давно назрілу потребу у трансформації дослідницьких стратегій і джерельної бази вивчення історії філософської думки в Україні 1920–1930-х рр. Адже йдеться не про «переписування», а про переосмислення одного з найдраматичніших періодів вітчизняної інтелектуальної історії, для якого замало зміни ідейних парадигм і декларативних відмов від

радянської гегелівської настанови на «конструювання» історико-філософського процесу та його «припасування» до тих чи тих схем, навіяних «духом доби». Очевидно, що адекватна і всебічна історико-філософська рефлексія щодо зазначеного періоду, його спадку та наслідків можлива лише на ґрунті вдумливої і послідовної емпіричної роботи, спрямованої на подолання тих суттєвих лагун, які створила керована партійними директивами радянська філософська історіографія, тенденційно висвітлюючи «поступ» марксистсько-ленінської філософії в умовах запеклої «класової боротьби». На жаль, підміна справжнього досліджен-

ня, спрямованого на формування нових знань, розв'язання певних проблем, верифікацію гіпотез, доволі поширеною у вітчизняному історико-філософському середовищі звичкою до некритичного засвоєння, перетасовування й узагальнення буцімто усталених відомостей не лише не сприяє усуненню все ще численних «білих плям» на філософській мапі України, а й нагромаджує нові й нові помилки та перекручення у висвітленні історії вітчизняної філософії, зокрема й ранньорадянської доби. Не кажемо вже про постаті та долі філософських дієвців, тих, хто створював цю історію, уособлюючи філософську спільноту радянської України — на жаль, постаті більшості з них і досі залишаються terra incognita навіть для фахівців. Чи варто дивуватися дослідницькій незацікавленості їхніми долями, якщо навіть у дисертаційних роботах і монографіях, безпосередньо присвячених радянській філософії в Україні 1920–1930-х рр., відомості про її діячів обмежуються переважно прізвищами з ініціалами — добре, якщо те й інше зазначено без помилок. Виявляється, можна написати книгу чи дисертацію, так і не поцікавившись іменами тих, кого неодноразово згадував на їхніх сторінках. Ще гірше, коли деякі автори, не гаючи часу на пошуки достеменної інформації, вдаються до вигадування імен чи безжодної верифікації зараховують до переліку українських радянських філософів усіх, чиї праці хоч раз були надруковані в тогочасній періодиці України. Так з'являються міфічні постаті на кшталт «Андрія Бервицького» чи «Володимира Берковича» (Галань, 2015, с. 44), яких насправді звали Олександром і Вольфом, а американський психоаналітик Едмунд Берглер (1899–1962) чи російський юрист Михайло Аржанов (1902–1960) перетворюються на українських «професійних філософів» 1920–1930-х рр. (Галань, 2015, с. 21, 168). На жаль, вервечку дослідницьких помилок і перекручень такого штибу можна продовжувати доволі довго...

На наше переконання, той, хто знайомий із першоджерелами української радянської філософії часів сталінізму, навряд чи має ілюзії щодо їхньої філософської глибини та наукової значущості. За невеликим винятком вони мають цінність хіба що «пам'яток доби», причому доби, яка не повинна повторитися. Заради такої мети власне і варто витратити зусилля на вивчення цього, мабуть, найтрагічнішого

періоду в історії української філософії, сповненого репресій, тортур, зруйнованих людських доль і брутально забраних життів. Філософська спільнота в інституційному та особистісному вимірах, постаті її провідних діячів і пересічних членів, їхня фахова і позафахова діяльність, життєві та творчі перипетії — саме це, на нашу думку, має перебувати у фокусі наукових досліджень з історії становлення і розвитку радянської філософії в Україні, тим паче, що сучасні уявлення про українських радянських філософів 1920–1930-х рр. хибують на фрагментарність і суперечливість. Перелік загальновідомих «бійців філософського фронту» досі вичерпується іменами Володимира Юринця (1890–1937), Семена Семковського (1882–1937) і Петра Демчука (1900–1937), чиї життя і творчість донедавна були вкриті суцільними білими плямами. Що ж до переважної більшості їхніх колег, то не лише для загалу, а й для фахівців вони залишаються, хіба що, «ініціалами з прізвищами». виправити цю прикру ситуацію — одне з актуальних завдань сучасного історико-філософського українознавства.

Завдання, звісно, непросте, якщо взяти до уваги, що йдеться переважно про осіб, життя і творчість яких досі не були предметом наукових досліджень. Більшості з них судилося стати не лише свідками, а й жертвами Великого терору. Знищуючи їх самих, їхні сім'ї, оселі, праці, ховаючи рештки тіл у безіменних братських могилах, тоталітарний молох десятиліттями пильнував за тим, аби навіть пам'ять про них залишалася під спудом історії... Тож їхнє повернення із забуття потребує не лише ретельного збирання «по крихтах» інформації з відкритих джерел, а й систематичного пошуку і критичного аналізу досі невідомих чи мало відомих матеріалів, уточнення суперечливих відомостей, спростування ідеологічно заангажованих упереджень і хибних суджень.

Очевидно, що вагому роль на цьому етапі наукового дослідження мають відігравати архівні студії, потенціал яких у вивченні історії української філософії 1920–1930-х рр. важко переоцінити — як свідчення їхньої ефективності згадаймо, наприклад, ґрунтований на архівних джерелах аналіз філософської освіти в радянській Україні (Ткачук, 2010), віднайдені в архівах Львівського і Віденського університетів нові матеріали до біографії Володимира Юринця (Юринець, 2010), опубліковані

впродовж останніх років архівно-біографічні нариси, присвячені Петрові Демчуку (Давиденко, 2024), Зінаїді Лузінній (Швець, 2024) та ін.

У цій розвідці спробуємо продемонструвати важливу роль залучення до історико-філософських реконструкцій життя і фахової діяльності українських радянських філософів 1920–1930-х рр. такого специфічного джерела, як архівно-слідчі справи репресованих, що не лише увиразнюють зміст і масштаби радянського державного терору сталінських часів, а й здатні пролити світло на маловивчені постаті та події філософського життя України зазначеної доби.

Предметом нашого розгляду постануть дві групи архівно-слідчі справи з колекції поза судових справ реабілітованих, що зберігаються у фонді 263 Центрального державного архіву громадських об'єднань та українці (ЦДАГОУ), м. Київ. Як з'ясували сучасні українські історики (Пиріг, 1990; Шаповал, 1993; Шевченко, 2007, 2008), обидві справи були сфабриковані співробітниками НКВС у рамках антитроцькістської «кампанії», яку провадили партійно-державне керівництво і репресивні органи СРСР у 1934–1936 рр.

Перша з них (зберігається за номером 43185) відома як справа «троцькістської контрреволюційної організації» України, справа «Всеукраїнського троцькістського центру», або ж «справа Коцюбинського» (за прізвищем проголошеного їхнім очільником партійного і державного діяча Юрія Коцюбинського¹). Вона датована 1934–1935 рр. і налічує 22 томи, головними фігурантами яких є 25 осіб, зокрема зі складу колишніх посадовців Держплану та Раднаркому УСРР, республіканських промислових структур і підприємств, органів прокуратури та НКВС, а також науковців та освітян, діяльність яких була пов'язана зі Всеукраїнською асоціацією марксистсько-ленінських інститутів (ВУАМЛІН)² і низкою вишів.

¹ На початку 1930-х рр. Юрій Михайлович Коцюбинський (1895–1937), син письменника Михайла Коцюбинського, був членом ЦК КП(б)У, заступником голови (1930–1933) і головою (1933–1934) Державної планової комісії УСРР, заступником голови Ради народних комісарів УСРР (1933–1934).

² Всеукраїнська асоціація марксистсько-ленінських інститутів (ВУАМЛІН) постала у Харкові в липні 1931 р. відповідно до постанови ЦК КП(б)У від 28 червня 1931 р. як результат реорганізації Українського інституту марксизму-ленінізму (УІМЛ, 1925–1931). У складі ВУАМЛІН функціонували шість науково-дослідних

Усім їм було інкриміновано участь у «всеукраїнській контрреволюційній троцькістській організації», тісно пов'язаній із «підпільними націоналістичними організаціями, що провадили за кордонними директивами шпигунську і терористичну роботу на Радянській Україні» (Обвинительное заключение, 1935a, арк. 2).

Друга справа, що відома як справа «контрреволюційного троцькістського підпілля» (зберігається за номером 42098), датована 1935 р. і містить 12 томів. За цією справою проходило семеро осіб, усі — посадовці та співробітники інституцій, пов'язаних із ВУАМЛІН. Зазначеній групі буцімто прихованих троцькістів слідство інкримінувало не лише належність до «контрреволюційної організації», змушеної діяти в режимі «підпілля», а й «терористичні плани», пов'язані з фізичним знищенням вищого партійно-державного керівництва тогочасної України (Обвинительное заключение, 1935b, арк. 246, 247, 249).

Як відомо, «троцькістські» справи 1930-х рр. були вагомою складовою політичної боротьби, що точилася у більшовицькому керівництві та мала на меті встановлення й утвердження сталінської диктатури. У радянській Україні каталізатором антитроцькістської кампанії, розгорнутої співробітниками НКВС та органів державної безпеки, стали резолюція об'єданого пленуму ЦК і ЦКК КП(б)У «Підсумки і найближчі завдання проведення національної політики на Україні» від 22 листопада 1933 р. (Підсумки, 1933) і постанова ЦК КП(б)У «Про контрреволюційну роботу залишків націоналістів і троцькістів та пособництво їм з боку гнилих і ліберальних елементів» від 3 листопада 1934 р. (Постанова, 2014).

Одним із лейтмотивів листопадового об'єданого пленуму 1933 р. стала буцімто потенційна небезпека «нової тактики» блокування «українських націоналістів» з іншими «контр-

інститутів (філософії та природознавства, історії, економіки, права та радянського будівництва, кадрів, аграрний), а також дві науково-дослідні кафедри — з національного питання і літературознавства. При президії ВУАМЛІН діяли науково-дослідний сектор партійної пропаганди, сектор заочного навчання, а також чотирнадцять постійних комісій ідеологічного спрямування. Філії ВУАМЛІН функціонували в Києві, Одесі та Дніпропетровську. Згідно з постановою ЦК КП(б)У від 23 червня 1936 р. установи ВУАМЛІН увійшли до складу АН УСРР.

революційними силами», зокрема троцькістами, «на спільній платформі відриву України від СРСР» (Підсумки, 1933, с. 2). У зв'язку з цим у матеріалах пленуму було акцентовано увагу на неприпустимості «послаблення більшовицької пильності», яке спіткало низку партійних і державних органів та наукових інституцій (зокрема й ВУАМЛІН), де, буцімто, «утворилися ці кубла контрреволюційних дворушників» (Підсумки, 1933, с. 1).

Але якщо на пленумі 1933 р. «блокування» націоналістів і троцькістів було представлено як небезпечна тенденція, то у зазначеній вище постанові ЦК КП(б)У від 3 листопада 1934 р. (із грифом «Цілком таємно») йшлося про конкретні прояви «блоку українських націоналістів та уламків контрреволюційного троцькізму», що буцімто мали місце в діяльності ВУАМЛІН, підпорядкованих йому Інститутів червоної професури та деяких закладів вищої освіти. Також у тексті постанови було названо низку осіб, зневажливо кваліфікованих як «уламки контрреволюційного троцькізму» або «опортуністичні, ліберальні, гнилі елементи», у підручниках і наукових працях яких буцімто «протягувалася контрреволюційна платформа націоналістів і троцькістів» (Постанова, 1934 (2014), с. 48–49). Шістьох із них цією ж постановою було виключено зі складу КП(б)У, чотирьох — знято з посад.

Очевидно, що протягом року, який відділяє резолюцію 1933 р. від постанови 1934 р., органи НКВС не гаяли часу, готуючи підґрунтя для резонансних «троцькістських» справ передусім у зазначених нею «кублах контрреволюційних дворушників» на кшталт ВУАМЛІН. Хмари над її інститутами та установами у 1933–1934 рр. густішали з кожним днем, хоча їхні керівники і співробітники, будучи свідомими бійцями ідеологічного фронту, продовжували сумлінно виконувати партійні «дороговкази» і приписи.

Зазначене стосується і філософських структур ВУАМЛІН — Інституту філософії та природознавства (1931–1936) та Інституту червоної професури (ІЧП) філософії (1932–1933), у січні 1934 р. трансформованого у філософське відділення Інституту червоної професури при ВУЦВК (діяв до 1937). Достатньо погортати сторінки відомих журналів «Прапор марксизму-ленінізму» (орган Інституту філософії та природознавства ВУАМЛІН у 1932–1933 рр.) та «Під марксо-ленінським

прапором» (орган ВУАМЛІН у 1934–1936 рр.), щоби відчуті постійне зростання напруги, яким позначено діяльність і загальний стан тогочасної української філософської спільноти. Теоретичні статті у цих виданнях були доволі стрімко витіснені «резолюціями» партійних осередків, виступами «вождів» і зведеннями з ідеологічних «фронтов». Покликані бути академічними виданнями, зазначені журнали перетворилися на трибуни для викриття, таврування і самобичування різного штибу «дворушників», «зрадників» та «ворогів», якими раптово постали шановані й авторитетні колеги, соратники і друзі...

Чергова хвиля нищівної критики керівника Асоціації природознавства і члена президії ВУАМЛІН академіка Семена Семковського за буцімто спроби механістичної ревізії марксизму, а також таврування очільника Київської філії ВУАМЛІН професора Михайла Нирчука за буцімто антипартійні погляди навесні та влітку 1933 р.; кампанія цькування звинуваченого в «націонал-ухильництві» колишнього наркома освіти і директора Українського інституту марксизму-ленінізму академіка Миколи Скрипника, що не завершилася навіть після його самогубства у липні 1933 р., продовжуючись під гаслами боротьби зі «скрипниківщиною»; арешт (травень 1933 р.) і засудження (вересень 1933 р.) у справі Української військової організації завідувача кафедри діалектичного матеріалізму Інституту радянського будівництва та права ВУАМЛІН професора Петра Демчука; звільнення зі складу дирекції ВУАМЛІН та посади завідувача кафедри ІЧП філософії, виключення зі складу ВКП(б) та позбавлення звання академіка ВУАН Володимира Юринця, проголошеного «буржуазним націоналістом» і «плагіатором» (липень — серпень 1933 р.) — ось лише частка подій, на тлі яких розгорталася чергова хвиля боротьби на «філософському фронті», спрямована, відповідно до нових партійних настанов, на звільнення українських філософських інституцій від «уламків троцькізму».

Як і можна було очікувати, найбільш активними проводирями антитроцькістських настанов виявилися критики і викривачі зазначених вище «ідейних ворогів» зі складу керівників і провідних фахівців філософських структур ВУАМЛІН та їхніх друкованих органів. Хоч як парадоксально (хоча й цілком характерно для сталінської доби), невдовзі саме вони стануть

жертвами перших гучних «антитроцькістських» репресій на теренах УСРР.

Щоби пересвідчитися в цьому, досить пильніше придивитися до таких фігурантів «справи Коцюбинського», як Рувім Самійлович Левік (1889–1937), Олександр Арсенійович Бервицький-Варфоломеев (1892–1937) та Еля Аронович Штейнберг (1906–1944), а також осіб, заарештованих за справою троцькістського «підпілля» — Олександра Філаретовича Мілославина (1898–1937), Бориса Володимировича Пєроцького (1909–1937), Олексія Михайловича Андріанова (Адріанова) (1901–1938) та Юрія Симоновича Вольнова (1908 — не пізніше 1937). Ці імена сьогодні майже невідомі широкому загалу, однак належать доволі помітним постатям української радянської філософії 1920–1930-х рр.

Наприклад, професор Рувім Левік на початку 1930-х обіймав посади віцепрезидента ВУАМЛІН і директора її Інституту філософії та природознавства, входив до складу філософської комісії філософсько-соціологічного відділу ВУАН, а в серпні — листопаді 1933 р. був ректором Київського державного університету. Досвідчений партійний функціонер, завідник президій усіх філософських інституцій і заходів, співредактор низки марксистських підручників і збірників (Семковський, Левік, Степовий & Демчук, 1930; Бервицький, Левік, Степовий & Юринець, 1932 та ін.), автор численних «передовиць» і дописів у партійній та (вуамлінівській періодиці 1920-х — початку 1930-х рр. (Левік, 1931, 1932а, 1932b; Левік, Шахар & Шведов, 1933; Блудов, Левік & Семковський, 1932 та ін.), саме Р. Левік був офіційним доповідачем від України на філософській дискусії у Харкові 1931 р. (Поворот, 1932, с. 7–25).

Учасниками зазначеної дискусії були й професори Інституту філософії та природознавства ВУАМЛІН Олександр Бервицький-Варфоломеев (попри справжнє прізвище Варфоломеев, у публікаціях 1920–1930-х рр. фігурує як Бервицький) та Олександр Мілославін. У 1932–1933 рр. О. Бервицький також очолював історико-філософську кафедру в Інституті червоної професури філософії ВУАМЛІН.

До складу авторитетних українських філософів-марксистів початку 1930-х рр. належав і Олексій Андріанов (у публікаціях та документах подекуди фігурує як Адріанов чи Адрі-

нов) — директор ІЧП філософії ВУАМЛІН у 1933 р.

Еля³ Штейнберг, Борис Пєроцький і Юрій Вольнов уособлювали наймолодше покоління тогочасних українських радянських філософів, однак уже на початку 1930-х рр. встигли заявити про себе на керівних і викладацьких посадах. Зокрема, ще навчаючись в аспірантурі ІЧП філософії, Еля Штейнберг брав участь у згаданій вище філософській дискусії 1931 р., а після закінчення інституту в 1933 р. був призначений на посаду заступника завідувача редакції щоденної газети «Комуніст» (офіційного друкованого органу ЦК КП(б)У), яку суміщав із викладанням діалектичного матеріалізму на посаді професора Інституту червоної професури історії партії. Борис Пєроцький поєднував роботу у ВУАМЛІН на посадах завідувача її видавничого відділу і старшого наукового співробітника Інституту філософії та природознавства з викладацькою діяльністю в Харківському державному університеті у статусі професора діалектичного матеріалізму. Юрій Вольнов, науковий співробітник ВУАМЛІН і викладач Інституту червоної професури філософії, з серпня 1933 р. обіймав посаду заступника директора цього закладу.

Як засвідчують збережені примірники періодичних видань ВУАМЛІН та його структур початку 1930-х рр., усі зазначені особи брали активну участь у їхній розбудові у статусі членів чи керівників редколегій, а також постійних дописувачів. У 1932–1933 рр. Рувім Левік, зокрема, очолював редколегію журналу «Прапор марксизму-ленінізму», а Олександр Бервицький, Олексій Андріанов та Олександр Мілославін входили до її складу. До кола найбільш активних авторів журналу належали О. Бервицький (Бервицький, 1928, 1932а, 1932b, 1933а, 1933b, 1933c) і Е. Штейнберг (Штейнберг, 1932а, 1932b, 1932c, 1933а). Друкували свої статті та матеріали О. Андріанов (Адріанов, 1932, 1933), О. Мілославін (Мілославін, 1932а, 1933), Б. Пєроцький (Пєроцький, 1933).

Зазначені особи мали найбезпосередніший стосунок також до інших видань УІМЛІ/ВУАМЛІН та їхніх структур — зокрема до маловідомих сьогодні газет «Самокритика» (орган бюро партійного колективу і місцевого комітету УІМЛІ у 1931 р.) та «За партійність науки» (орган партійного комітету й об'єдна-

³ Інколи у публікаціях — Едуард або Едвард.

ного місцевого комітету ВУАМЛПН у 1932 р.). Відповідальним редактором останньої був, зокрема, Олексій Андріанов, а серед дописувачів обох видань бачимо Рувіма Левіка (Левік, 1931, 1932b), Елю Штейнберга (Штейнберг, 1932c), Олександра Мілославіна (Мілославін, 1932b).

Провідні ролі згаданих діячів у спільноті тогочасних українських радянських філософів засвідчують і «хроніки» філософського життя 1932–1933 рр., опубліковані на сторінках журналу «Прапор марксизму-ленінізму» (Пляни, 1932; План, 1933). Судячи з цих «хронік», основним змістом повсякдення тогочасної філософської спільноти поставала керована партійними директивами нещадна боротьба не лише із зовнішніми, а й передусім із внутрішніми ворогами, а названі вище особи становили передовий загін викривачів як «войовничого фашизму» Володимира Юринця (Бервицький, 1933с, с. 40) чи «фашистської “філософії” Демчука» (Бервицький, 1933с, с. 51), так і глибоко контрреволюційної ідеології троцькізму (Штейнберг, 1932a, 1933b). Іронією долі, антитроцькістська риторика і відповідна тематика посіли одне з провідних місць у планах «науково-дослідчої» роботи Інституту філософії та природознавства ВУАМЛПН ще у 1931–1932 рр., задовго до зазначених вище партійних резолюцій 1933–1934 рр., а у складі «бригад» її розробників та їхніх «бригадирів» опинилися майбутні фігуранти названих антитроцькістських справ (Шліхтер, 1931, с. 63; Плян, 1932)...

У вуамлінівській і партійній періодиці 1930-х рр. марно шукати, ясна річ, бодай якісь подробиці життєвого та творчого шляху українських радянських філософів, більшості яких судилося стати фігурантами тих чи тих кримінальних справ і на довгі роки майже без сліду зникнути з мапи вітчизняної культури. Друковані пам'ятки тієї доби дають змогу, хіба що, простежити кілька хвиль «борців філософського фронту», які завзято викривали один одного, сприяючи репресивним органам у їхньому методичному створенні та нищенні «ворогів народу». Ці хвили змінювалися доволі швидко, майже раптово і неочікувано, як-от у випадку із зазначеними фігурантами антитроцькістських справ, чиї успішні академічні кар'єри і відданість партійному служінню не стали на заваді ані паплюженню з боку їхніх наступників на поса-

дах⁴, ані арештам, ув'язненням і стратам. При цьому і на зазначених вище осіб, і на тих, хто успадковував колись очолювані ними наукові та навчальні інституції, кафедри, партійні комітети, редколегії тощо, очікувало ще прижиттєве витіснення до зони забуття, заборона і знищення праць, ретельне закреслювання імен на сторінках журналів та збірок...

За таких умов надзвичайно важливими (подекуди чи не єдиними) джерелами для відтворення перипетій філософського життя тогочасної радянської України, реконструкції життєвого й академічного шляху українських радянських філософів зазначеної доби, створення просопографічного портрета філософської спільноти УСРР/УРСР у найдраматичніший період її становлення і розвитку постають архівно-слідчі справи репресованих, що нині зберігаються у ЦДАГОУ, Галузевому державному архіві Служби безпеки України (ГДА СБУ) та обласних архівах. Кожна з таких справ є унікальним комплексом документів, що не лише проливають світло на події, сутність, масштаби і наслідки Великого терору, на механізми масового фабрикування обвинувачень і нищення певних осіб або груп у складі тогочасної філософської спільноти, у середовищі безпосередніх носіїв марксистсько-ленінської ідеології, а й утворюють підґрунтя для тих біографічних реконструкцій, яких так бракує для об'єктивного і цілісного відтворення історії української філософії ранньорадянської доби.

Що ж робить архівно-слідчі справи репресованих філософів важливою складовою джерельної бази сучасних історико-філософських досліджень? Варто зазначити, що незалежно від обсягу і кількості томів кожна з таких справ містить стандартизований комплект документів, сформований відповідно до чинних на момент слідства відомчих вимог діловодства. На відміну від тих часів Великого терору (1937–1938), коли репресивна машина «штампувала» справи і вироки за спрощеною процедурою, без жодного огляду на «соціалістичну законність», у попередні роки, коли остання бодай імітувалася, стандартний комплект до-

⁴ Як типовий приклад улюбленого українськими радянськими філософами 1930-х рр. викривального жанру згадаймо, наприклад, памфлет Миколи Шовкопляса «Про шкідницьку контрабанду блоку націоналістів і троцькістів в галузі філософії» (Шовкопляс, 1935). На момент його публікації М. Шовкопляс обіймав посаду заступника директора Інституту філософії ВУАМЛПН. У 1937 р. скінчив життя самогубством.

кументів зі складу архівно-слідчих справ містив: 1) документи, що характеризують початок слідства щодо особи або групи осіб (постанови щодо початку слідства, обрання запобіжної міри, висування обвинувачення, ордери на арешт та обшук, протоколи обшуків («трусів»), квитанції на вилучені речі, кошти та зброю, розписки, довідки тощо); 2) документи, що характеризують перебіг слідства (анкети заарештованих та/або анкети обвинувачених, протоколи допитів та очних ставок, автобіографії та покази підслідних, довідки та матеріали, отримані на запит слідства від партійних структур, різноманітних інституцій та окремих осіб тощо); 3) документи і матеріали, що стосуються судових / позасудових процесів (обвинувальні висновки, протоколи засідань, виписки з протоколів щодо вироків тощо); 4) долучені документи і матеріали (особові документи і фото підслідних, матеріали, вилучені під час обшуків, листування, заяви і звернення підслідних тощо); 5) документи щодо реабілітації (відповідні клопотання репресованих, їхніх родичів, інших осіб, відомче листування, огляди дотичних архівних справ, довідки, рішення партійних і судових органів тощо).

Зрозуміло, що представлена вище структура архівно-слідчих справ має цілком загальний, схематичний характер, хоча навіть із короткого огляду можна зробити висновок щодо значного біографічного потенціалу цього типу джерел, причому незалежно від статусу і роду діяльності їхніх фігурантів. Якщо ж узяти до уваги, що кожна зі збережених справ (як індивідуальних, так і групових) має свої особливості, а отже, містить не лише стандартні форми, а й специфічні різновиди документів і матеріалів, подекуди унікальні для осягнення особистості та її життєвого шляху, то особлива значущість біографічного аспекту цих справ видається цілком очевидною.

Ілюструючи цю тезу низкою документів і матеріалів, упорядкованих нами на підставі комплексного аналізу зазначених вище «анти-троцькістських» архівно-слідчих справ, маємо звернути увагу передусім на їхню засадничу роль у реконструкції життєвого шляху та академічної діяльності низки провідних українських радянських філософів початку 1930-х рр. (Рувіма Левіка, Олександра Бервицького-Варфоломеева, Олександра Мілославіна, Елі Штейнберга, Бориса Пєроцького

та Юрія Вольнова), адже в більшості випадків саме вони вперше проливають світло на їхні постаті. З певністю стверджуємо також, що залучення цих справ до наукового обігу відкриває доволі потужний пласт відомостей, важливих як у біографічному, так і в історико-культурному контекстах.

Пропоновані нижче матеріали унаочнюють різні типи документів, зазвичай уміщених в архівно-слідчих справах середини 1930-х рр.: тут представлені анкети заарештованих / обвинувачених, протоколи допитів, витинки з особових документів, фрагменти обвинувальних висновків, тексти вироків, резолюції партійних осередків та установ, долучені до справ акти, довідки, матеріали щодо реабілітації тощо. Особливу цінність мають віднайдені у зазначених справах его-документи — зокрема змістовна автобіографія Рувіма Левіка та «соловецький» лист Бориса Пєроцького на ім'я наркома внутрішніх справ СРСР Миколи Єжова, який розкриває механізм фабрикування співробітниками НКВС фіктивної троцькістсько-терористичної організації у ВУАМЛІН та увиразнює весь трагізм становища заарештованих у справі співробітників, змушених під пресингом слідчих свідчити проти себе й обмовляти один одного.

Звісно, застосування матеріалів архівно-слідчих справ репресованих у сучасних наукових дослідженнях, незалежно від їхньої спеціалізації, завжди породжує низку проблем, пов'язаних передусім із визначенням достовірності вміщених у них матеріалів та їхньою інтерпретацією. Справді, чи можна довіряти показам арештантів під час допитів, знаючи про жорсткі психологічні, моральні та фізичні тортури, якими не гребували слідчі? Як відрізнити правдиві свідчення від хибних, з'ясувати достеменність тих чи тих тверджень, встановити справжність чи підробність буцімто встановлених слідством фактів? Усе це далеко не прості питання, особливо з урахуванням масових фальсифікацій з боку слідства і непоодиноких спроб заарештованих приховати чи «відредагувати» певну інформацію щодо своєї життєдіяльності.

Відповіді на питання такого ґатунку слід шукати в тих загальних принципах і методах критики джерел, які напрацьовані фахівцями з історичного джерелознавства та архівознавства, передусім українськими дослідниками, які спеціально фокусують свою увагу на мето-

дологічних проблемах та методиці вивчення архівно-слідчих справ репресованих (Гранкіна, 1997; Гранкіна, Омельчук & Московченко, 1997; Пиріг, 1998; Подкур & Ченцов, 2010; Олійник, 2018 та ін.). Очевидно, що робота із цими справами потребує передусім їхньої верифікації шляхом порівняльного і критичного аналізу, що передбачає зіставлення вміщених у них документів як між собою, так і з іншими джерелами і пам'ятками доби, зокрема порівняння змісту і датування рукописних і друкованих протоколів допитів, матеріалів обвинувачення з показами заарештованих та свідків, документів слідства й обвинувального вироку з реабілітаційними матеріалами, виявлення невідповідностей і фальсифікацій у матеріа-

лах справи тощо. Здійснена у такий спосіб пошуково-аналітична робота дає змогу оцінити дослідницький потенціал певної архівно-слідчої справи, а у випадку з архівно-слідчими справами репресованих філософів визначити перспективність їхнього залучення до джерельної бази досліджень з історії радянської філософії 1930-х рр.

Більшість із поданих нижче документів опубліковано вперше. Тексти (мовами оригіналів) подано згідно з нормами сучасної орфографії та пунктуації й супроводжено нашим коментарем. Скорочення слів відтворено без застереження. Виділення у тексті прописними літерами та підкресленням збережено. Текст бланків подано курсивом.

Додаток 1

МАТЕРІАЛИ ДО БІОГРАФІЇ ОЛЕКСІЯ АНДРІАНОВА (АДРІАНОВА)

№ 1

Протокол допиту Олексія Андріанова (Адріанова) від 19 лютого 1935 р.

Ф. № 24/УСО

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА ОБВИНЯЕМОГО

1935 г., февраля месяца, 19 дня, уполномоченный секретно-политического отдела НКВД УССР Грозный допросил в качестве обвиняемого гражданина Адрианова, который дал о себе такие сведения:

1. Фамилия, имя, отчество Адрианов Алексей Михайлович
2. Возраст 1901 г.
3. Место рождения г. Тула
4. Социальное положение служащий
5. Имущественное положение нет
6. Гражданство УССР
7. Образование высшее, окончил Ин[сти]тут красн[ой] профессуры философии
8. Национальность русский
9. Семейное положение холост
10. Категория воинского учета 10^{ав}, ком[андно]-полит[ический] состав
11. Профессия преподаватель философии
12. Место службы и должность или род занятий быв[ший] ст[арший] науч[ный] сотрудник Института философии ВУАМЛИИ
13. Сведения о судимости и нахождении под следствием не был
14. Партийная принадлежность бывш[ий] чл[ен] КП(б)У с 1919 по 1934 г.
15. Состоит ли в профсоюзе Робос⁵ с 1928 г.
16. Точный адрес Харьков, Пушкинская ул., № 88, кв. 6
17. Социальное и политическое прошлое _____

⁵ Робос — профспілка «робітників освіти»; діяла в УСРР з кінця 1920 до 1934 р.

Будучи допрошеним по существу дела обвиняемый показал следующее:

Вопрос: Расскажите кратко свою автобиографию.

Ответ: Родился я в г. Туле в 1901 г. Мать моя была домашней работницей. Отца я не знал, так как по тем временам я считался «незаконнорожденным». До 1916 г. я жил при матери и учился там же, в г. Туле, в высшем начальном городском училище⁶. Не закончив училища, я поступил конторщиком в губернскую типографию. Прослужив в типографии 4 месяца, я оттуда ушел и поступил в марте 1917 г. в железнодорожное депо конторщиком, а затем был переведен на должность табельщика-отметчика. В ж[елезно]д[орожном] депо я прослужил до июля или августа 1919 г., после чего был переведен на работу в железнодорожное ЧК (УТЧК и РТЧК)⁷, работал в должности комиссара оперативного отдела. В ж[елезно]д[орожном] ЧК я проработал до декабря 1919 г. и был переведен старшим агентом Угрозыска⁸, где проработал до мая месяца 1920 г. С мая месяца 1920 г. губкомом был переброшен председателем ж[елезно]д[орожного] райкома комсомола, проработав до сентября 1920 г., а затем по партийной мобилизации пошел в Красную армию. Сначала был назначен в г. Смоленск на должность пом[ощника] военкома при ж[елезно]д[орожном] коменданте, затем в этой же должности был переброшен на ст[анцию] Коростовку⁹, а потом помполитом¹⁰ при коменданте ст[анции] Люботин юж[ной] ж[елезнодорожной]¹¹.

С 1922 г. я был переведен в 4-й железнодорожный полк на должность сначала запасного агента службы движения, затем политрука роты, секретаря партбюро полка, а впоследствии — комиссара батальона. В 1923 г. был переведен пом[ощником] нач[альника] политотдела 4-й отдельной ж[елезно]д[орожной] бригады. В 1924 г. я был переброшен в 80 стрелковую дивизию на должность сначала пом[ощника] нач[альника] подива¹², а затем нач[альника] оргчасти подива; штаб тогда находился в г. Артемовске¹³. В 1926 г. был переведен в политуправление УВО¹⁴ в Харьков на должность старшего инструктора. В 1928 г. я был досрочно уволен из армии.

Вопрос: По какой причине вы были уволены из Красной армии?

Ответ: Я был уволен из Красной армии за участие в т. н. военной белорусской толмачевской оппозиции¹⁵ в 1928 г., в октябре месяце. Это была антипартийная группировка в армии, направленная против единоначалия в Красной армии.

Вопрос: Что вы делали и где работали после демобилизации из Красной армии?

Ответ: После демобилизации из армии я был направлен ЦК КП(б)У на работу зав[едующим] партоделом газеты «Всеукраинский пролетарий»¹⁶, а в 1929–30 гг. был зам[естителем]

⁶ Вищі початкові міські училища — загальноосвітні заклади з чотирирічним терміном навчання, що діяли в Російській імперії у 1912–1917 рр., надаючи початкову освіту підвищеного рівня. Приймали учнів у віці 10–13 років із початковою освітою; випускники мали змогу продовжувати навчання в учительських семінаріях і технічних училищах.

⁷ Ідеться про залізничний підрозділ ВЧК (рос.) — Всеросійської надзвичайної комісії з боротьби з контрреволюцією та саботажем, що діяла у 1917–1922 рр. (до перетворення у ДПУ — Державне політичне управління). УТЧК (рос.) — дільнична транспортна надзвичайна комісія (ДТНК), РТЧК (рос.) — районна транспортна надзвичайна комісія (РТНК).

⁸ Угрозыск (рос.) — карний розшук.

⁹ Користівка — вузлова залізнична станція Знамянської дирекції Одеської залізниці (розташована у селищі міського типу Приютівка Олександрійського району Кіровоградської області).

¹⁰ Помполит (рос.) — помічник командира з політичної частини.

¹¹ Люботин — місто у Харківському районі й області, великий залізничний вузол.

¹² Подив (рос.) — політичний відділ дивізії.

¹³ Нині — м. Бахмут Донецької області.

¹⁴ УВО — Український військовий округ.

¹⁵ Ідеться про групу викладачів і слухачів лєнінградської Військово-політичної академії імені М. Г. Толмачова (нині — Військово-політична академія імені В. І. Леніна, м. Москва), а також низки представників політичного керівництва Білоруського військового округу, які у березні — травні 1928 р. виступили з критикою керівництва Червоної армії, висловлюючи стурбованість занепадом армійської дисципліни та відповідальності командного складу, а також внесли низку ініціатив щодо посилення демократичних начал у військовому будівництві. Зусиллями вищого політичного і армійського керівництва у другій половині 1928 р. діяльність групи було припинено, а до її членів застосовано дисциплінарні стягнення. У 1938 р. значну частину «антипартиїного армійського білорусько-толмачовського угруповання» було репресовано.

¹⁶ Ідеться про щоденне видання «Пролетарий: всеукраинская рабочая газета», орган ЦК КП(б)У і Всеукраїнської ради професійних спілок у 1923–1935 рр. У 1930–1934 рр. газета виходила у видавництві «Всеукраинский пролетарий» (Харків).

ответ[ственного] редактора этой же газеты. В сентябре 1930 г. я был направлен на учебу в УИМЛ¹⁷ — аспирантом-слушателем философского отделения. Проучился я в УИМЛе, а затем в ИКП философии¹⁸ до февраля 1933 г., был на 3-м курсе. В марте 1933 г. я заболел туберкулезом и лечился, но связь с ИКП философии не порывал. В июне 1933 г. я уехал в Крым на лечение, где пробыл до января 1934 г., после чего вернулся в Харьков для консультации. В Харькове я пробыл до конца июля 1934 г., не приступая к работе, причем в мае 1934 г. я сделал себе операцию, после чего уехал обратно в Крым на излечение.

В Крыму я пробыл до декабря 1934 г., после чего я приехал прямо в Киев в ВУАМЛИН для работы. К работе я не приступил, так как был исключен из партии за протаскивание троцкистско-правооппортунистических взглядов в печати и двурушничество¹⁹. После утверждения горкомом 1 января 1935 г. моего исключения в тот же день я уехал в Харьков, где жил безвыездно.

Добавляю, что с января 1934 г., после моего возвращения из Крыма в Харьков и до конца июля месяца, за время пребывания в Харькове я к работе в ИКП философии не приступал, но связи с институтом не порывал.

Протокол мною прочитан, записано с моих слов верно.

[Підпис: Андрианов]

Допросил: уполномоченный СПО²⁰ [Підпис: Грозный]

ЦДАГОУ. Ф. 263. Оп. 1. № 42098. Т. 2. Арк. 123–124. Оригінал.
Рукопис чорними чорнилами. Підписи — автографи.

№ 2

З обвинувального висновку щодо Олексія Андрианова у справі контрреволюційної троцькістської організації у ВУАМЛІН

[Печатка:

«Утверждаю»

Зам. Нар. ком. внутр. дел УССР [Підпис: нерозб.]

«9» июля 1935 г.]

ОБВИНИТЕЛЬНОЕ ЗАКЛЮЧЕНИЕ

по делу № 1170 по обвинению МИЛОСЛАВИНА
Александра Филаретовича, ПЕРОЦКОГО Бориса
Владимировича, ВАЙНА Александра Овсеевича,
АБРАМЕНКО Екатерины Харитоновны,
ВОЛЬНОВА Юрия Симоновича и АНДРИАНОВА
Алексея Михайловича по ст.-ст. 54-10, 54-11и 54-8 УК УССР

< ... >

б) АНДРИАНОВ Алексей Михайлович, 1901 г. рождения, служащий, с высшим образованием, б[ывший] член КП(б)У с 1919 г. по 1934 г., исключен как троцкист-двурушник, б[ывший] науч[ный] сотрудник Института философии УАМЛИНа.

Обвиняется в том, что:

а) являясь скрытым троцкистом, с 193...²¹ года входил в состав контрреволюционной троцкистской организации и принимал активное участие в практической контрреволюционной

¹⁷ УИМЛ (рос.) — Український інститут марксизму-ленінізму, м. Харків. Реорганізований у ВУАМЛІН (Всеукраїнську асоціацію марксистсько-ленінських інститутів) у липні 1931 р.

¹⁸ ИКП философии (рос.) — Інститут червоної професури (ІЧП) філософії, діяв при ВУАМЛІН у 1932–1933 рр.

¹⁹ Виключений з лав КП(б)У рішеннями партійного комітету ІЧП філософії від 23 грудня 1934 р. та бюро Київського міськкому партії від 29 грудня 1934 р. Реабілітований як член партії (посмертно) ухвалою Комісії партійного контролю при ЦК Компартії України від 24 травня 1989 р. (затверджена постановою Секретаріату ЦК Компартії України від 16 червня 1989 р.).

²⁰ СПО (рос.) — секретно-політичний відділ (структурний підрозділ ДПУ).

²¹ Так в оригіналі.

деятельности троцкистской группы в Институте философии УАМЛИНа и ИПК в части расстановки кадров, контрреволюционной троцкистской пропаганды и т. д.;

б) входил в троцкистскую террористическую организацию, принимал участие в совещании, где были выработаны организационно-тактические принципы, в основу которых легло применение индивидуального террора против руководителей советской власти и коммунистической партии на Украине, т. е. в преступлениях, предусмотренных ст.-ст. 54-10, 54-11 и 54-8 УК УССР. Виновным себя не признал.

Изобличается показаниями обвиняемых МИЛОСЛАВИНА, ПЕРОЦКОГО, ВОЛЬНОВА и осужденных по делу украинского троцкистского центра БЕРВИЦКОГО и ШТЕЙНБЕРГА.

ЦДАГОУ. Ф. 263. Оп. 1. № 42098. Т. 2. Арк. 246, 260–261. Оригінал. Машинопис. Підпис — автограф.

№ 3

Вирок щодо Олексія Андріанова у справі контрреволюційної троцькістської організації у ВУАМЛІН від 19 серпня 1935 р.

ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА ОСОБОГО СОВЕЩАНИЯ ПРИ НАРОДНОМ КОМИССАРЕ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СССР от «19» августа 1935 г.

С Л У Ш А Л И	П О С Т А Н О В И Л И
99. Дело № 17818 об АНДРИАНОВЕ Алексее Михайловиче, 1901 г. р., б[ывшем] чл[ене] КП(б)У.	АНДРИАНОВА Алексея Михайловича за к[онтр]р[еволюционную] троцк[истскую] деятельность заключить в исправтрудлагерь, сроком на ПЯТЬ лет, считая срок с 21.ІІ.35 г. Дело сдать в архив.

Отв. секретарь Особого совещания [Підпис: нерозбірливо]

[Печатка: Народный комиссариат внутренних дел СССР]

ЦДАГОУ. Ф. 263. Оп. 1. № 42098. Т. 2. Арк. 267. Оригінал. Бланк. Машинопис. Підпис — автограф.

№ 4

Проект постановления про повернення Олексія Андріанова з Києва до місця ув'язнення в м. Кемь²². Грудень 1937 р.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

г. Киев, декабря «___» дня 1937 г. Оперуполномоченный IV отдела УГБ НКВД УССР мл[адший] лейтенант государственной безопасности Хазин, рассмотрев сего числа материалы по делу прибывшего из Беломорско-Балтийского комбината НКВД СССР заключенного в концлагерь Андрианова Алексея Михайловича,

нашел:

что Андрианов Алексей Михайлович был затребован из концлагеря на основании поданного им заявления о желании дать дополнительные показания о контрреволюционной деятельности троцкистов.

По прибытии в НКВД УССР Адрианов заявил, что поданное им заявление не соответствует действительности, на допросах вел себя вызывающе и объяснил факт подачи заявления тем, что преследовал цель быть вызванным в г. Киев и попытаться себя реабилитировать.

На основании изложенного

постановил:

Андрианова Алексея Михайловича, 1901 года рождения, осужденного особым совещанием НКВД СССР 19 августа 1935 г. за к[онтр]р[еволюционную] троцкистскую деятельность к заключению в концлагерь сроком на 5 лет, направить в этапном порядке по месту заключения в Беломорско-Балтийский комбинат НКВД СССР г. Кемь.

²² Кем (рос. — Кемь) — місто в Республіці Карелія РФ.

Настоящее постановление направить в VIII отдел УГБ НКВД УССР, вместе с личным делом на заключенного Андрианова А. М. № 12562 и уч[етно]-хоз[яйственными] документами.

Оперуполномоченный
мл[адший] лейтенант Хазин
«Утверждаю» Перцов

ЦДАГОУ. Ф. 263. Оп. 1. № 42098. Т. 12. Арк. 27–27 зв. Оригінал. Рукопис олівцем.

Додаток 2

МАТЕРІАЛИ ДО БІОГРАФІЇ ОЛЕКСАНДРА БЕРВИЦЬКОГО-ВАРФОЛОМЕЄВА

№ 1

З «Трудового списку» Олександра Бервицького-Варфоломеєва. 1931 р.

Українська Радянська Соціалістична Республіка
ТРУДОВИЙ СПИСОК

Прізвище Бервицький-Варфоломеєв

Ім'я Олександр

По батькові Арсенійович

Складено: Ком[уністичний] університет імені Артема²³

Разом 17 записів на чотирьох (4) аркушах

№ 143 Підпис [нерозбірливо]

[Печатка: У.С.Р.Р. Комуністичний університет імені тов. Артема]

<...>

Перший поділ / Первый раздел ЗАГАЛЬНІ ДАНІ/ОБЩИЕ ДАННЫЕ

№№ пор.	Питання / Вопрос	Підстава / Основание	Увага / Отметки
1.	<i>Народився в 1892 році червня місяця 4 числа.</i>		
2.	<i>Національність: українець</i>		
3.	<i>Соціальний стан: науковий робітник</i>		
4.	<i>Освіта: вища</i>		
5.	<i>Професія: Викладач вищої школи зі стажем 4 роки</i>		
6.	<i>Член КП(б)У</i>		
7.	<i>Член профсоюзу Робос з 1917 р.</i>		
8.	<i>На військовому обліку політичного складу, старша група, 8 категорія</i>		

Підпис особи, що дала відомості: О. Бервицький

Другий поділ / Второй раздел ДАНІ ПРО ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ / ДАННЫЕ О ПРОХОЖДЕНИИ СЛУЖБЫ

№№ пор.	Дата			Факт	Підстава / Основание	Уваги / Примечания
	Рік	Місяць	Число			
1	2			3	4	5
1	1908			Батрак, 2 роки, Братське, Зінов[івської] окр[уги] ²⁴ .	Документів немає	

²³ Комуністичний університет імені Артема — освітній заклад із трирічним терміном навчання, що діяв у Харкові в 1922–1932 рр. Готував кадри для партійних, профспілкових і державних структур УСРР.

²⁴ Ідеться про «малу батьківщину» О. Бервицького — містечко Братське Єлисаветградського повіту Херсонської губернії. З 1923 р. — село в Зінов'євській окрузі Одеської губернії УСРР, з 1932 р. — у Братському районі Одеської обл. Нині — селище міського типу у складі Вознесенського району Миколаївської області.

№№ пор.	Дата			Факт	Підстава / Основание	Уваги / Примечания
	Рік	Місяць	Число			
1	2			3	4	5
2	1910			Робітник переплетної майстерні, столяр — 2 роки, в Ленінгр[адській] куст[арній] майстерні ²⁵ .		
3	1912			Політв'язень у Зінов'євській тюрмі ²⁶ , за вироком Одеської судової палати, ½ роки.		
4	1914			Витримав екстерном іспити за 8 клас гімназії (у XII Ленінградській гімназії).		
5	1914			Імперіалістична війна до 1918 р. Був поручиком піхоти.		
6	1917			Участь у Лютневій революції, Ленінград. Голова полкового к[оміте]ту. Член Ленінградської ради робочих і солдатських депутатів.		
7	1917	III		Іркутськ. Член обл[асного] комітету. Партійна робота. Марксистський гурток.		
8	1917	VI		Фронт. Організатор та керівник марксистських курсів.		
9	1917	XI		Організація червоної гвардії. Братський район.		
10	1918	II		Демобілізація з царської армії. Командир червоногвардійського загону.		
11	1918	X		Організація повстанських загонів. Ком[андир] отрядів. Ком[андир] полка. Голова виконкому тощо.		
12	1919	VIII		Відступ з України. Ком[андир] полка. Організатор повстанських загонів. Тюрма в Польщі.		
13	1920	IX		Секретар Вознес[енського] повітового ком[іте]ту КП(б)У ²⁷ . Член президії окружного виконкому. Зав[ідувач] зем[ельного] відділу. Зав[ідувач] совхозу.		
14	1922	XI		Парт[ійний] пропагандист Зіновіївської округи. Заступник зав[ідувача] Агітпропу ²⁸ ЦК КП(б)У. Зав[ідувач] радянської партійної школи.		
15	1926	X		Аспірант Укр[аїнського] інст[итуту] марксизму ²⁹ . Викладач веч[ірнього] Ком[уністичного] університету, окр[ужних] курсів парт[ійних] робітників, керівник пропагандистської групи ЦК. Викладач (професор II категорії) Комуніверситету ім. Артема, заступник голови Держ[авного] наук[ового] методкомітету НКО ³⁰ УСРР й по час заповнення труд[ового] списку (1930 рік, II).		
16	1929	X		Ком[уністичний] ун[іверсите]т ім. Артема, на посаді професора II категорії.		
17	1931	I	1	Звільнений з посади професора II категорії у зв'язку з переходом до Інституту марксизму.	Наказ з навчальної частини	

Секретар кута: [підпис] Завідувач столу особового складу: [підпис]

Печатка: У.С.Р.Р. Комуністичний університет імені Артема.

ЦДАГОУ. Ф. 263. Оп. 1. № 43185. Т. 20. Арк. 140–145.

Оригінал. Бланк, рукописні заповнення фіолетовим чорнилом. Підписи — автографи.

²⁵ Станом на 1910 р. — у м. Санкт-Петербурзі, перейменованому в 1914 р. на Петроград (у 1924–1991 рр. — Ленінград).

²⁶ Станом на 1912 р. — тюрма в м. Єлисаветграді (у 1924–1934 рр. — м. Зінов'євськ, нині — м. Кропивницький).

²⁷ Ідеться про партійний комітет у м. Вознесенську (у 1920–1922 рр. — центр Вознесенського повіту Миколаївської губернії).

²⁸ Агітпроп — відділ агітації та пропаганди.

²⁹ Український інститут марксизму (УІМ) — навчальний заклад, що діяв у Харкові у 1923–1927 рр. У 1927 р. перейменованій в Український інститут марксизму-ленінізму (УІМЛ).

³⁰ НКО — Народний комісаріат освіти.

№ 2

**Протокол допиту Олександра Бервицького-Варфоломєєва
від 5 червня 1934 р.**

ГПУ УССР

Ф. № 2/заг.

Дело № _____

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

1934 г. июня м-ца «5» дня. Уполномоченный _____
Отд. ГПУ УССР _____ допросив ниженазванного гр. _____
в качестве _____, который показал:

1. *Имя, отчество, фамилия* Бервицкий-Варфоломеев Александр Арсеньевич
2. *Возраст, год рождения* 1892
3. *Место рождения и приписки* 1) с. Братское, Братского р-на Одесской обл.; 2) Харьков
4. *Социальное происхождение* отец — крестьянин-бедняк
5. *Сословная принадлежность до революции* крестьянин, *имущественное положение до революции и в настоящий момент* нет
6. *Гражданство* УССР
7. *Образование* высшее
8. *Семейное положение* женат, жена и двое детей
9. *Отношение к воинской повинности* на учете, 10 категория
10. *Профессия* профессор по философии
11. *Место службы и занимаемая должность* Книжная палата³¹, заведующий сектором библиографии
12. *Сведения о судимости и нахождении под следствием* нет
13. *Партийная принадлежность* член КП(б)У с 1907 г., п[артийный] б[илет] № _____
14. *Состоит ли в профсоюзе* Робос с 1907 г.
15. *Точный адрес* Харьков, Пушкинский въезд, 3 кв. 7
16. *Служба в антис[оветских] армиях и учреждениях, и организациях (добровольно или по мобилизации)* нет

Будучи предупрежденным о содержании ст. УК УССР, УПК УССР, по существу дела показал:
До 14-летнего возраста жил с отцом, помогая ему в хозяйстве. После — до 1910 г. — работал батраком, а затем рассыльным кредитного тов[арищества]. В 1911 г. я был арестован приставом за фактич[еское] участие в организации «Политич[еского] Красного креста»³². Через два месяца я был освобожден и вскоре уехал в Ленинград на заработки. Через год я вернулся в свое село и был снова арестован по этому же делу, и просидел до начала империалистической войны. Живя в Ленинграде и работая там на различных работах, экстерничал. Сидя в тюрьме со студентами, я продолжал готовиться и, в результате, осенью 1914 г., по выходе из тюрьмы, я выдержал экзамен на аттестат зрелости.

В 1914 г. я был мобилизован в царскую армию и был отправлен в школу прапорщиков. Закончив школу прапорщиков, был отправлен на фронт. К 1917 г. я имел уже чин поручика.

После февральской революции, примерно в марте 1917 г., был отправлен в Иркутск³³, [в] воинскую часть. В Иркутске в мае 1917 г. вступил в компартию.

В июне 1917 г. был отправлен на фронт, где пробыл до демобилизации в начале 1918 г., после чего уехал к себе в село. В 1918 и 1919 гг., работая в районах Зиновьевска и Вознесенска, уча-

³¹ Книжкова палата — державна установа, створена в 1922 р. у підпорядкуванні НКО УСРР для обліку та аналізу друкованої продукції.

³² Організації допомоги політ'в'язням та їхнім родинам, що діяли в Російській імперії (а згодом — у СРСР) під назвою «Політичний Червоний хрест», часто залучали до своєї діяльності революційну чи опозиційно налаштовану молодь.

³³ Иркутськ — місто у Східному Сибіру, нині — адміністративний центр Иркутської області Російської Федерації (далі — РФ).

ствовал в организации партизанских отрядов. Мною же был организован 3-й Братский полк, которым я командовал. В Красной армии был до 1920 г .

В 1920 г. был секретарем Вознесенского уездного парт[ийного] комитета, работал в Вознесенске и уезде до 1923 г. В 1921 г. комиссией по чистке был исключен из партии с мотивировкой: «как быв[ший] офицер». ЦКК³⁴ был восстановлен. С 1923 по 1926 г. работал в Зиновьевске на различной пропагандистской работе.

В 1926 г. был командирован на философский отдел в УИМЛ. Закончил философский отдел в 1930 г. и там же остался научным работником. В УИМЛе — ВУАМЛИНе работал до апреля 1934 г., после этого работал в Книжной палате до дня ареста³⁵.

Записано правильно с моих слов.

[Підпис: Бервицький]

ЦДАГОУ. Ф. 263. Оп. 1. № 43185. Т. 7. Арк. 268–268 зв. Оригінал. Бланк. Рукопис фіолетовим чорнилом.
Підпис — автограф.

№ 3

3 протоколу додаткового допиту Олександра Бервицького-Варфоломєєва від 9 жовтня 1934 р.

ПРОТОКОЛ ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ДОПРОСА обвиняемого Бервицкого-Варфоломеева Александра Арсеньевича от 9 октября 1934 г.

Вопрос: В каком точно селе Братского района вы родились?

Ответ: Отец происходит из крестьян с. Ивановки, Братского района³⁶, находящегося в 7–8 верстах от с. Братское; я же родился и жил все время в с. Братском, того же района Одесской области.

<...>

Вопрос: Вспомните точно, когда и за что вас арестовали при царизме.

Ответ: Я был первый раз арестован приставом становым с. Братского в 1912 г. по обвинению в добытии паспортных бланков. Просидел я около 4 месяцев под стражей, в том же с. Братском. Следствием дело о добытии мною паспортных бланков было доказано. Меня освободили, а дело следствием продолжалось.

Бланки паспортов я добывал для политической организации Красного креста... <...> Вся местная организация политического Красного креста была связана с Зиновьевском организацией, которая фактически руководила организацией в с. Братском. Я лично был связан с Сокуром Иваном, по поручению которого я добывал чистые паспортные бланки. Членом какой-либо политической партии я в то время не состоял.

Второй раз я был арестован в 1913 г. по этому же делу и судился в г. Зиновьевске выездной сессией Одесской судебной палаты, которая меня осудила к 8 месяцам тюремного заключения. Отбывал я наказание в Зиновьевской тюрьме.

Вопрос: Работали ли вы в с. Братском счетным работником и где?

Ответ: Насколько я помню, в 1911 г. я работал рассыльным в братском банке. Бухгалтером и счетоводом я в этом банке не был, исполнял канцелярские обязанности по поручениям.

<...>

Вопрос: Чем точно занимался ваш отец в разные периоды его жизни?

Ответ: Отец после своей военной службы примерно до 1907–1908 гг. занимался торговлей в селе. Имел лавку разной сельской бакалеи. С 1907–1908 гг. он занимался сельским хозяйством, имел надел в 4,5 десятин земли.

³⁴ ЦКК — йдеться про Центральну контрольную комісію ЦК КП(б)У.

³⁵ О. Бервицького було заарештовано 2 липня 1934 р. у Харкові й етаповано до Києва. З 5 липня 1934 р. його утримували у спецкорпусі ДПУ Лук'янівської тюрми.

³⁶ Нині — у складі Братської територіальної громади Воскресенського району Миколаївської області.

<...>

Вопрос: Состоял ли ваш отец членом черносотенно-монархической местной организации?

Ответ: Я не знаю, чтобы мой отец состоял членом черносотенно-монархической организации в нашем селе Братском. Допускаю, что после отъезда из села, из дому, отца могли привлечь в эту организацию.

Вопрос: Состояли ли вы или привлекались ли вы для работы в местной черносотенной организации с. Братское в период революции 1905 г. и после таковой?

Ответ: Отрицаю и заявляю, что я не состоял и не привлекался для работы черносотенно-монархической организации с. Братское. <...>

В тот период в 1906 г. я был задержан стражником и приведен к приставу с. Братское по подозрению, что я звонил в набат во время крестьянского восстания. <...> Был я задержан и просидел 2 часа. Пристав меня вызвал, спросил, звонил ли я в набат, я отрицал и в тот же день был освобожден.

Протокол написан с моих слов верно, мною прочитан, в чем и расписываюсь.

Бервицкий

Допросил: уполномоченный СПО УГБ НКВД УССР /Грозный/

ЦДАГОУ. Ф. 263. Оп. 1. № 43185. Т. 7. Арк. 278–283.

Оригінал. Рукопис фіолетовим чорнилом. Підписи — автограф.

№ 4

Запит на отримання довідки про судимість Олександра Бервицького-Варфоломєєва. 1954 р.

Секретно

КОМИТЕТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ при СОВЕТЕ МИНИСТРОВ СССР

<...>

Исполнитель Шмаков

ТРЕБОВАНИЕ

На проверку в Центральную оперативно-справочную картотеку I спецотдела МВД СССР.

Просьба проверить и выдать справку:

1. Фамилия Бервицкий (Варфоломеев)
2. Имя и отчество Александр Арсентьевич
3. Год рождения 1892
4. Место рождения Одесская обл.
5. Адрес —
6. Место работы и должность осужд[енный]
7. Какая нужна справка полная о судимости
8. Для чего нужна справка запрос зам[естителя] нач[альника] отд[ельного] сектора

Начальник _____ отделения

[Підпис] (Бахирев)

(звание, фамилия, роспись)

[Штамп: 7 сентября 1954] № 406841

Справка о результатах проверки: Варфоломеев арестован в 1934 г. НКВД УССР как троцкист. Осужден О[собоим] С[овещанием] 1.IV.35 г. на 5 лет ИТЛ, приговором В[ерховной] колл[егии] В[ерховного] С[уда] СССР 8/III/37 г. к в[ысшей] м[ере] н[аказания].

Арх[ивно]-следст[венное] дело № 235386/о в УАО КГБ.

2) Осужд[ен] В[ерховной] колл[егией] В[ерховного] С[уда] СССР 8/III/37 г. по ст. 54-8-11 УК УССР к в[ысшей] м[ере] н[аказания] с конф[искацией] имущества. Приговор исполнен 8/III/37 г. Арх[ивно]-следст[венное] дело № П 414638 в УАО КГБ.

[Штамп: Зам[еститель] начальника отделения 2 сектора I спецотдела]

[Підпис] (Агишева)

[Штамп: 8 сентября 1954 г.]

ЦДАГОУ. Ф. 263. Оп. 1. № 43185. Т. 21. Арк. 72–72 зв.

Оригінал. Бланк. Заповнення фіолетовим чорнилом. Підписи — автографи.

Додаток 3

МАТЕРІАЛИ ДО БІОГРАФІЇ ЮРІЯ ВОЛЬНОВА**№ 1****Анкета обвинуваченого Юрія Вольнова від 2 березня 1935 р.**

НКВД УССР

Ф. № 20/УСО

Сектор _____ За дачу ложных сведений
2/III–1935 обвиняемый несет ответственность.**АНКЕТА ОБВИНЯЕМОГО**

1. *Фамилия* Вольнов
2. *Имя и отчество* Юрий Симонович
3. *Год рождения* 1908
4. *Место рождения* г. Николаев
5. *Адрес* г. Харьков ул. Либкнехта 82, кв. 6
6. *Профессия* педагог
7. *Профсоюзная принадлежность* член союза Робос
8. *Место службы или род занятий в последнее время — безработный, до этого — руководитель кафедры диалектич[еского] материализма ИКП*
9. *Социальное положение* служащий
10. *Социальное и политическое прошлое* служащий
11. *Гражданство и национальность* УССР, украинец
12. *Образование* высшее
13. *Партийность* б[ывший] чл[ен] КП(б)У с 1927 г.
14. *Категория воинского учета* допризывник
15. *Имущественное положение* ---
16. *Состояние здоровья* здоров
17. *Сведения о прежних судимостях и нахождении под следствием* нет
18. *Члены семьи (степень родства, место службы и должность или род занятий и адрес) — перечисляются: отец, мать, сестры, братья, сыновья и дочери*
Сестра — Антонина Вольнова, дом[ашняя] хозяйка, прожив[ает] в г. Армавире³⁷, брат — Симон Симонович Подопригора, работал в Ленинграде на заводе им. Кирова техником.
Жена — Таиса Марковна Стрелко, секретарь облсекции научных работников в Харькове.

Подпись обвиняемого: ВОЛЬНОВ

1. *Особые внешние приметы обвиняемого* _____
2. *Ст. ст. обвинения* 54 II УК УССР
3. *Особые замечания* _____

Подпись лица, снявшего анкету: [Підпис нерозбірливо]ЦДАГОУ. Ф. 263. Оп. 1. № 42098. Т. 1. Арк. 83–83 зв. Оригінал. Бланк.
Заповнення чорними чорнилами — від руки. Підписи — автографи.**№ 2****3 протоколу допиту Юрія Вольнова від 21 лютого 1935 р.****ПРОТОКОЛ ДОПРОСА**обвиняемого Вольнова Юрия Симоновича
от 21 февраля 1935 г.**В[опрос]:** Расскажите коротко вашу автобиографию.**Отв[ет]:** Родился я в 1908 г. в г. Николаеве. Отец был служащим в «Русском обществе пароходства и торговли»³⁸. Фамилия отца была Подопригора. Отец умер в 1915 г., и я остался на³⁷ Нині — Краснодарського краю РФ.³⁸ «Російське товариство пароплавства і торгівлі» (1856–1917) — судоплавна компанія зі штаб-квартирою у Санкт-Петербурзі та Одесі, що займалася торговельним пароплавством у басейні Чорного моря.

иждивеніи матери, которая занималась шитьем. В 1917 г. я поступил в высше-начальное училище³⁹. В 1918 г. я был принят в 1-ю Николаевскую гимназию. В гимназии я пробыл 1 ½ года. В начале 1920 г. я продолжил учебу в труд[овой] школе⁴⁰, летом работая на селе у кулака Рынченко. В 1921 г. я после смерти матери перешел на иждивение мужа сестры Вольнова, который был в Николаеве на парт[ийной] работе. Весной 1922 г. я переехал в б[ывший] Елизаветград, ныне — г. Кирово⁴¹, куда раньше был переведен муж моей сестры. В январе 1923 г. ячейкой Упартшколы⁴² в Кирово я был принят в комсомол. Один год (1922/1923) учился там же в труд[овой] школе. В конце 1923 г. я поступил на работу в типографию в качестве ученика-печатника. В типографии я работал до ноября 1925 г. Там же я выполнял ряд комсомольских нагрузок. В августе 1925 г. в типографии я поступил в кандидаты в КП(б)У. В ноябре 1925 г. комсомолом я был командирован на учебу на факультет политпросвета⁴³ в г. Харькове. Он был в составе ИНО⁴⁴. Занимался я там до 1929 г. (весна). В 1927 г. в ИНО я был переведен в члены КП(б)У. После окончания ИНО я был выдвинут на научную работу, в сектор методологии кафедры истории европейской культуры⁴⁵. На этой кафедре я был год и в результате реорганизации кафедры я, в числе ряда лиц, был переведен в 1930 г. на второй курс И[нститу]та марксизма⁴⁶ на философский отдел. В УИМЛе я учился два года (до 1932 г.). В конце 1932 г., после окончания УИМЛа, преобразовавшегося в ИКП, я был переведен преподавателем ИКП и научным сотрудником ВУАМЛИНа. В 1933 г. я в течении 9 месяцев (с января по сентябрь) находился на селе уполномоченным обкома и секретарем ячейки колхоза с. В[еликой] Мочулки Тепликского р[айо]на Винницкой области⁴⁷. В августе 1933 г. я был назначен зам[естителем] директора ИКП философии. К исполнению обязанностей я приступил 15 сентября 1933 г. На этой работе я пробыл до 1 ноября 1934 г. После исключения из партии в декабре 1934 г. до дня ареста я нигде не работал.

В[опрос]: Когда вы изменили свою фамилию с Подопригоры на Вольнова?

Отв[ет]: В конце 1921 г. Изменил я фамилию потому, что перешел на иждивение мужа сестры, фамилия коего была также Вольнов.

В[опрос]: Когда и кто вас исключил из партии?

Отв[ет]: Меня из партии исключил парт[ийный] комитет ИКП. Подтвердил мое исключение Киевский гор[одской] ком[итет] КП(б)У. Парт[ийный] билет я сдал в уч[етно]-стат[истический] отдел Харьковского горкома.

Протокол мною лично прочитан. Записанное верно.

[Підпис: Вольнов]

Допросил: оперупол[номоченный] СПО [Підпис: нерозбірливо]

ЦДАГОУ. Ф. 263. Оп. 1. № 42098. Т. 2. Арк. 94–95. Оригінал. Рукопис. Підписи — автографи.

³⁹ Див. прим. 2 до додатка 1.

⁴⁰ У радянській системі освіти 1920–1930-х рр. термін «трудова школа» позначав початкову й неповну середню школу (т. зв. семирічку).

⁴¹ Нині — м. Кропивницький, адміністративний центр Кіровоградської області.

⁴² Упартшкола — повітова (рос. уездная) партійна школа. Повітові партійні школи в радянській Україні — навчальні заклади КП(б)У, що мали за мету прискорену підготовку партійно-пропагандистських кадрів, переважно для села.

⁴³ Политпросвет (рос.) — політична освіта (просвіта).

⁴⁴ ИНО (рос.) — інститут народної освіти. Йдеться про Харківський інститут народної освіти ім. О. О. Потебні (ХІНО) — вищий навчальний заклад, що діяв у 1921–1930 рр. (постав у процесі реорганізації історико-філологічного і фізико-математичного факультетів Харківського університету). Факультет політичної освіти, на якому Ю. Вольнов навчався у 1925–1929 рр., було відкрито у ХІНО восени 1925 р. з метою підготовки фахівців широкого профілю у сфері політосвіти.

⁴⁵ Йдеться про науково-дослідну кафедру історії європейської культури, що діяла при ХІНО у 1921–1930 рр.

⁴⁶ Йдеться про Український інститут марксизму-ленінізму, невдовзі реорганізований у ВУАМЛІН.

⁴⁷ Велика Мочулка — нині село у Гайсинському районі Вінницької області.

№ 3

Постанова про виключення Юрія Вольнова з КП(б)У від 29 грудня 1934 р.Цілком таємно
Пролетарі всіх країн, єднайтеся!КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ (БІЛЬШОВИКІВ) УКРАЇНИ
Київський міський комітет

№ 53-11

1.I.1935 р.

Кому Вольнову

В И Т Я Г

з протоколу № _____ засідання бюро
Київського міськпарткому КП(б)У від 29.XII.1934 р.

СЛУХАЛИ:

11. Справа про виключення з лав КП(б)У ВОЛЬНОВА (парторганізація ІЧП).ВОЛЬНОВ Г. С.⁴⁸, 1908 р. народження, українець, робітник, член партії з грудня 1927 р., партквиток № 1139218, вчився в гімназії, закінчив Інститут народної освіти, з 1930 по 1933 р. — аспірант УІМЛ, з 1933 р. — науковий робітник ІЧП філософії та пом[ічник] директора по учбовій частині.Постановою Парткомітету ІЧП з 23.XII.34 р. ВОЛЬНОВА з лав КП(б)У виключено за участь в антипартійній групіровці, що викрита на філософському фронті, яка намагалася стримувати боротьбу партії проти рештків контрреволюційного блоку націоналістів і троцькістів, за підтримку контрреволюціонера-троцькіста БЕРВИЦЬКОГО⁴⁹, за притягування до роботи націоналістів СТЕПОВОГО⁵⁰ та ЮРИНЦЯ, за те, що до останнього часу не став на шлях допомоги партії по викриттю рештків контрреволюційного блоку націоналістів і троцькістів.

/т. ЯКОВЛЕВ, АЛЕКСЕЄВ/.

1. Затвердити постанову парткомітету ІЧП від 23.XII.1934 р. ВОЛЬНОВА з лав КП(б)У
в и к л ю ч и т и.2. У зв'язку з від'їздом ВОЛЬНОВА до Харкова просити Харківський міськом КП(б)У віді-
брати у ВОЛЬНОВА партквиток та переслати його до Київського міськпарткому.

СЕКРЕТАР КМПК [Підпис] /АЛЕКСЕЄВ/

ЦДАГОУ. Ф. 263. Оп. 1. № 42098. Т. 1. Арк. 84. Оригінал. Бланк. Машинопис. Підпис — автограф.

№ 4

**Вирок щодо Юрія Вольнова у справі контрреволюційної троцькістської організації
у ВУАМЛІН від 19 серпня 1935 р.**ВЫПИСКА ИЗ ПРОТОКОЛА
ОСОБОГО СОВЕЩАНИЯ ПРИ НАРОДНОМ КОМИССАРЕ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СССР
от «19» августа 1935 г.

С Л У Ш А Л И	П О С Т А Н О В И Л И
98. Дело № 17818 об ВОЛЬНОВЕ Юрии Симоновиче, 1908 г. р., б[ывшем] чл[ене] КП(б)У.	ВОЛЬНОВА Юрия Симоновича за к[онтр]р[еволюционную] троцк[истскую] деятельность заключить в исправтрудлагерь, сроком на ПЯТЬ лет, считая срок с 14.II.35 г. Дело сдать в архив.

Отв. секретарь Особого совещания [Підпис: нерозбірливо]

[Печатка: Народный комиссариат внутренних дел СССР]

ЦДАГОУ. Ф. 263. Оп. 1. № 42098. Т. 2. Арк. 272. Оригінал. Бланк. Машинопис. Підпис — автограф.

⁴⁸ У деяких документах і публікаціях ім'я Вольнова Юрій передається через прямий відповідник — Георгій.⁴⁹ Підкреслено червоним олівцем.⁵⁰ Ідеться про відомого українського радянського філософа і літератора 1920–1930-х рр. Тодося Степового (Феодосія Кириловича Діденка) (1899–1941), викладача і колегу Ю. Вольнова по Інституту червоної професури філософії ВУАМЛІН, першого заступника директора Інституту філософії та природознавства ВУАМЛІН у 1931–1934 рр. У лютому 1934 р. Тодося Степовий був затаврований як український буржуазний націоналіст, виключений з КП(б)У та звільнений із посад. Репресований у 1940 р. У 1941 р. засуджений до вищої міри покарання.

МАТЕРІАЛИ ДО БІОГРАФІЇ РУВИМА ЛЕВІКА

№ 1

Анкета обвинуваченого Рувима Левіка. Листопад 1934 р.

ГПУ УССР

Ф. № 20/УСО

Рай(гор)отделения _____

« ____ » _____ 193 ____ г. За дачу ложных сведений обвиняемый несет уголовную ответственность

АНКЕТА ОБВИНЯЕМОГО

1. *Фамилия* Левик
2. *Имя и отчество* Рувим Самойлович
3. *Год рождения* 1889
4. *Место рождения* м. Ходоров б[ывшего] Каневского уезда Киевской губернии
5. *Адрес* г. Киев, ул. Короленко, 58
6. *Профессия* науч[ный] работник.
7. *Профсоюзная принадлежность* член союза Робос
8. *Место службы и должность или род занятий* ректор Киевского госуд[арственного] университета
9. *Социальное положение* служащий
10. *Социальное и политическое прошлое* б[ывший] член РСДРП⁵¹ (меньшевикова) с 1911 г. по 1918 г. В 1919 г. — член РСРПИ⁵²
11. *Гражданство и национальность* УССР, еврей
12. *Образование* высшее
13. *Партийность* б[ывший] чл[ен] КП(б)У с 1919 г.
14. *Категория воинского учета* снят с учета
15. *Имущественное положение* ---
16. *Состояние здоровья* миокардит сердца, склероз аорты
17. *Сведения о прежних судимостях и нахождениях под следствием* нет
18. *Члены семьи (степень родства, место службы и должность или род занятий и адрес) — перечисляются: отец, мать, сестры, братья, сыновья и дочери*
Отец — Самуил Борисович, иждивенец; мать — Хая Борисовна, иждивенка; сестра — Инна Самойловна, инструктор Харьковского обкома; брат — Исхак Самойлович, проживает в Бельгии, служащий; жена — Евгения Григорьевна, культработник Киевского областного совета, дочь — Лия Рувимовна, 17 лет, учащаяся; сын — Юрий, 13 лет, ученик.

Подпись обвиняемого: Р. ЛевикЦДАГОУ. Ф. 263. Оп. 1. № 42098. Т. 4. Арк. 174. Оригінал. Бланк.
Заповнення чорними чорнилами — від руки. Підпис — автограф.

№ 2

Автобіографія Рувима Левіка. 27 листопада 1934 р.

Автобиография Левика Рувима Самойловича

Родился я в 1889 г. в местечке Ходоров, быв[шего] Каневского уезда⁵³. Отец — служащий, гл[авным] образом, служил на мельницах бухгалтером, а потом управляющим. Был короткий

⁵¹ РСДРП — Російська соціал-демократична робітничка партія, марксистська політична партія, заснована у 1898 році. У 1903 р. розкололася на фракції більшовиків та меншовиків.

⁵² Ідеться про Російську соціалістичну робочу партію інтернаціоналістів (рос. РСРПИ), що утворилася в 1919 р. У грудні того ж року з'єдналася з Російською комуністичною партією більшовиків (РКП(б)).

⁵³ Зараз — село Ходорів Обухівського району Київської області.

промежуток времени, кажется, в 1919 или в 1920 г., когда он вместе с другим служащим той же мельницы имел склад дров, гл[авным] образом, на средства компаньона. Мать — домашняя хозяйка. Брат окончил коммерческое училище, в 1913 г. поехал в Бельгию с целью получить там высшее техническое образование. В 1922 г. приезжал в Киев, но пробыл короткое время, работал в Наркомтруде⁵⁴; потом он снова уехал в Бельгию, мотивируя тем, что при сокращении штатов он меньше других имеет право на оставление, т. к. остальные служащие все с гораздо большим стажем. И он уехал обратно. Политически он был всегда индифферентен, участия в политической работе не принимал; писал несколько раз о желании вернуться в СССР. Сестра — член партии, не помню с какого года, работала в профсоюзах, органах Наркомтруда; в настоящее время — инструктор торгового сектора Харьковского облпарткома, она в свое время (не помню, с какого года) училась в гимназии, а потом, кажется, совмещая с работой основной, в Институте народного хозяйства.

Я в детские годы учился в еврейском хедере⁵⁵. [В] 10 лет я поехал в Киев (из Степанец⁵⁶, где мы тогда жили). Там поступил в торговую школу. По окончании торговой школы я перешел в коммерческое училище, которое окончил в 1907 г. В коммерческом училище я уже стал участвовать в кружках. Уроками стал заниматься еще в 5–6 классе коммерческого училища. Но продолжал жить вместе с родителями и всей семьей. В 1907–1908 г. я поступил в Киевский политехнический институт⁵⁷. Там я вступил в с[оциал]-д[емократическую] студенческую фракцию. В 1911 г. я начал работать в городской организации РСДРП, был меньшевиком-партийцем. В 1912, 13, 14 гг. подвергался неоднократным обыскам и арестам. Последний арест в Киеве был в марте 1914 г. и закончился высылкой в Нарымский край⁵⁸, где я пробыл вместе с женой до февраля 1917 г. Я был взят из ссылки в солдаты и работал в полковом комитете и совете солдатских депутатов.

В августе 1915 г. я поехал вместе со всем полком на фронт. Работал недолгое время в саперных частях, а вообще занимался партийно-политической работой. Я тогда был меньшевиком. Там начался мой переход на «интернационалистические» позиции в меньшевистском значении. Там я оставался до ноября-декабря 1917 г. и поехал по состоянию здоровья к родным, у которых тогда жила жена, пробыв там некоторое время, по состоянию здоровья был освобожден в Киеве из армии. Оставался в течении 1918 г. в Киеве фактически вне партийно-политической работы. Продолжал учиться в КПИ после перерыва, вызванного ссылкой. В 1919 г. я начал работать в профсоюзах в Киеве, будучи еще меньшевиком. В середине 1919 г. я вступил в киевскую организацию РСРПИ (интернационалисты, изв[естные] под назв[анием] «группы Лозовского»⁵⁹). В сентябре 1919 г. уезжал на одном из последних пароходов (в Новозыбкове⁶⁰ получил назначение). Поехал я еще интернационалистом, будучи мобилизован киевской организацией РСРПИ. В Новозыбкове получил назначение завагитпунктом. После этого работал еще в Гомеле⁶¹ завагитпунктом. По болезни получил отпуск домой, это уже было в конце декабря или начале января 1919 г. Болел тогда сыпняком⁶². Был освобожден от работы в агитпункте. Остался в Киеве. Уже тогда состоялось вхождение РСРПИ, конечно с персональным подходом, в ВКП(б), я был в Киевск[ой] орг[анизации] принят в КП(б)У с зачисл[ением] стажа с июня 1919 г. Был на профсоюзной, партийной и научной работе.

27/XI.34 г. [Підпис] Р. Левік

⁵⁴ Идетсья про Народний комісаріат праці УСРР, державний орган, що у 1920-х рр. відповідав за регулювання трудових відносин, працевлаштування, охорону праці та соціальне страхування.

⁵⁵ Хедер — традиційна початкова єврейська релігійна школа для хлопчиків, де навчали читання, письма, івриту та основ Тори.

⁵⁶ Идетсья про с. Степанці на Канівщині — нині Черкаського району Черкаської області.

⁵⁷ Нині — Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (КПІ ім. Ігоря Сікорського).

⁵⁸ Наримський край — місцина в Західному Сибіру, північна частина Томського повіту Російської імперії.

⁵⁹ Идетсья про групу соціал-демократів на чолі з Соломоном Абрамовичем Лозовським (1878–1952), що була ініціатором створення Російської соціалістичної робочої партії інтернаціоналістів.

⁶⁰ Новозыбков — на той час місто в Гомельській губернії РСФСР, нині — у Брянській області РФ.

⁶¹ Місто Гомель — у 1919–1926 рр. адміністративний центр Гомельської губернії РСФСР, з грудня 1926 р. — у складі радянської Білорусі, нині — центр Гомельської області Білорусі.

⁶² Сипняк — висипний тиф, гостре інфекційне захворювання.

Во время поляков⁶³ работал, уехал на одном из последних пароходов, в Днепропетровске⁶⁴, по предложению южбюро ВЦСПС⁶⁵. После освобождения Киева от поляков я по предложению же южбюро ВЦСПС поехал опять в Киев для работы в профсоюзах.

[Підпис] Р. Левік

ЦДАГОУ. Ф. 263. Оп. 1. № 43185. Т. 8. Арк. 164–164 зв. Оригінал. Рукопис. Підписи — автографи.

№ 3

Акт обстеження психічного стану Рувима Левіка від 25 січня 1935 р.

Акт исследования психического состояния гр[ажданина] Левика Р. С.

Согласно предложению НКВД УССР мною был освидетельствован гр[ажданин] Левик Р. С., причем было обнаружено следующее. Левик находится в полном сознании, хорошо ориентируется во времени, месте и окружающем; способен критически оценить свои поступки; так, например, хорошо понимает, что его поведение в камере раздражает сокамерников и ухудшает его физическое состояние, когда он, например, отказывается принять передачу или нерегулярно ест пищу.

Наряду с этим у Левика со стороны психики наблюдается повышенная раздражительность, состояние некоторой растерянности, расстройство внимания, аффективная неуравновешенность. Однако наличия выраженной психической болезни у Левика не было констатировано.

Со стороны физического состояния у Левика отмечается некоторое исхудание, малокровие.

Учитывая изложенные выше данные как физического, так и психического состояния Левика, считал бы целесообразным поместить его на некоторое время в больницу ДПЗ⁶⁶, предполагая, что в больничных условиях, применяя лекарственное лечение, ванны, удалось бы ликвидировать имеющиеся у него в настоящее время болезненные явления.

Врач-психиатр ДПЗ [підпис нерозбірливо]

[Печатка: ГПУ УССР. Киевский областной отдел]

25.I.1935 г.

ЦДАГОУ. Ф. 263. Оп. 1. № 43185. Т. 4. Арк. 176–176 зв.

Оригінал. Рукопис. Підпис — автограф. Підкреслення — олівцем.

4

З матеріалів перегляду архівно-слідчої справи щодо обвинувачення Рувима Левіка. 2 лютого 1955 р.

Сов[ершенно] секретно

О Б З О Р

по архивно-следственному делу № П-414660 по обвинению Левика Р. С

Левик Рувим Самойлович, 1889 года рождения, уроженец м. Ходорова, Киевской области, еврей, гражданин СССР, бывший член ВКП(б), с высшим образованием, работал ректором Киевского

госунiversитета, проживал в г. Киеве, по Дианисовскому переулку, д. 15

Арестован УГБ НКВД УССР 5 ноября 1934 г. и за активную троцкистскую деятельность по постановлению Особого Совещания при НКВД СССР от 1 апреля 1935 года заключен в ИТЛ сроком на 5 лет.

⁶³ Ідеться про період тимчасової окупації Києва польськими військами навесні — влітку 1920 р.

⁶⁴ Нині — м. Дніпро.

⁶⁵ Южбюро ВЦСПС (рос.) — Південне бюро Всесоюзної центральної ради професійних спілок.

⁶⁶ ДПЗ (рос.) — будинок попереднього ув'язнення. Ідеться про лікарню київської Лук'янівської тюрми, у спецкорпусі якої утримували Р. Левіка.

Ввиду того, что ЛЕВИК на следствии в 1934–1935 гг. скрыл ряд фактов проводимой им анти-советской деятельности, что в дальнейшем было установлено органами НКВД, 25 января 1937 г. против него снова было возбуждено уголовное преследование и он был привлечен к следствию.

На следствии в 1937 г. ЛЕВИК в предъявленном ему обвинении виновным себя не признал и показал, что ни в каких контрреволюционных организациях он не состоял и никакой преступной деятельности не проводил. Показания, данные им на допросах в 1934–1935 гг., являются ложными.

<...>

9 марта 1937 г. Военной коллегией Верховного суда СССР ЛЕВИК ... был осужден по ст. ст. 54-8 и 54-11 УК УССР к в[ысшей] м[ере] н[аказания], приговор приведен в исполнение.

В судебном заседании ЛЕВИК показал, что до 1918 г. являлся участником меньшевистской организации.

Свое участие в троцкистской организации ЛЕВИК отрицал.

Следователь следуправления КГБ
при Совете Министров УССР,
старший лейтенант [Підпис] /Серкин/

2 февраля 1955 г.

ЦДАГОУ. Ф. 263. Оп. 1. № 43185. Т. 12. Арк. 41–42. Оригінал. Машинопис.
Підкреслення — коричневим олівцем. Підпис — автограф.

№ 5

Звернення Євгенії Левік, дружини Рувіма Левіка, до Комітету партійного контролю при ЦК ВКП(б) від 10 квітня 1956 р.

КОПИЯ

В Комитет партийного контроля

Изучение материалов XX съезда КПСС⁶⁷, статей, помещенных в газетах и журналах, и доклад товарища Н. С. Хрущева⁶⁸, с которым познакомили учителей на районном совещании 2 апреля⁶⁹, дают мне основание обратиться в Комитет партийного контроля с просьбой ознакомиться с делом моего мужа и моим и установит истину.

5 ноября 1934 г. муж мой, Левик Рувим Самойлович, в то время — ректор Киевского государственного университета, был арестован. После длительного пребывания в тюрьме был выслан в Северный край, в Чибью⁷⁰. В 1937 г. он был снова привезен в Киев, откуда, по словам работников НКВД, отправлен в Москву. С тех пор никаких сведений о нем я не имею. В чем его обвиняли, судили ли его, ничего об этом мне не известно.

Левик Р. С. родился в 1889 г. в семье служащего. В 1908 г. поступил в Киевский политехнический институт. С 1911 г. работал в Киевской городской организации РСДРП, сначала пропагандистом, а потом членом комитета — районного и городского. В Киевской организации тогда работали вместе большевики и меньшевики-партийцы; он был меньшевиком-партийцем. В 1914 г. был арестован и выслан в Нарымский край. В феврале 1917 г. был взят из ссылки в царскую армию, где сразу же связался с военной организацией. После февральской революции работал в полковом комитете и в совете солдатских депутатов в г. Томске⁷¹.

⁶⁷ XX з'їзд КПРС відбувся у Москві 14–25 лютого 1956 р.

⁶⁸ Хрущов Микита Сергійович (1894–1971) — радянський партійний і державний діяч, перший секретар ЦК КПРС у 1953–1964 рр. Ідеться про виголошену ним на закритому засіданні делегатів XX з'їзду КПРС доповідь «Про культ особи та його наслідки», що містила викриття сталінського режиму та його злочинів і порушувала питання реабілітації жертв незаконних репресій часів сталінізму.

⁶⁹ За рішенням XX з'їзду КПРС доповідь Н. Хрущова була поширена в партійних і комсомольських осередках, а також серед деяких категорій безпартійних. Офіційне оприлюднення тексту доповіді відбулося лише в 1989 р.

⁷⁰ Засноване у 1939 р. селище Чиб'ю з 1943 р. є містом Ухтою (нині — у складі Республіки Комі, РФ).

⁷¹ Томськ — місто в Західному Сибіру, нині — адміністративний центр Томської області РФ.

С полком был в августе отправлен на западный фронт. В ноябре был по болезни (сыпной тиф и осложнения) освобожден от армии. Конец 1917 г. и 1918 г. провел сначала в Браилове (бывшей Подольской губернии)⁷², где работал его отец, а потом в Киеве. В то время он фактически порвал с меньшевиками, но вместе с тем отошел от политической жизни. В конце 1918 г. связался с партией интернационалистов.

С 1919 г. работает, будучи интернационалистом, в Киевском губпрофсовете⁷³. В начале 1920 г., когда партия интернационалистов влилась в коммунистическую партию, он был принят в партию с зачетом стажа с июня 1919 года. С начала 1920 г. работал в Киеве в партийной комиссии по работе в профсоюзах, которая имела тогда своей задачей изгнание меньшевиков из профсоюзов. В 1920–21 г. работал в Киевском губпрофсовете зав[едующим] орготделом.

Во время польской оккупации — в г. Екатеринославле⁷⁴, в губпрофсовете. После освобождения Киева его снова возвращают в Киев для работы в губпрофсовете.

В 1922 г. Левик получает командировку для окончания Политехнического института. С 1923 г. работал зав[едующим] агитпропом⁷⁵ Киевского обкома, потом зав[едующим] оргинстром⁷⁶ и далее снова зав[едующим] агитпропом Киевского окружкома до 1928 г. С 1926 г. совмещал с заведованием Киевской кафедрой марксизма-ленинизма при Всеукраинской академии наук⁷⁷. С 1928 г. (сентября) работал в агитпропе ЦК партии Украины заместителем заведующего. С марта 1930 г. — заместителем директора Украинского института марксизма-ленинизма, потом вице-президентом ВУАМЛИНа (Всеукраинской ассоциации марксистско-ленинских научно-исследовательских институтов), директором Института философии⁷⁸.

После переезда правительства в Киев был назначен ректором столичного университета⁷⁹.

Вот те краткие сведения, которые я могу сообщить о муже. Могу еще добавить, что в Киевском обкоме он работал при первом секретаре Постышеве П. П.⁸⁰ Был и такой период, когда в Киевском обкоме (или окружкоме, не помню точно) Левик работал зав[едующим] агитпропом, а Н. С. Хрущев — зав[едующим] оргинстром⁸¹. В ЦК КП(б)У в Харькове он начал работать при Л. М. Кагановиче⁸².

Сейчас его, по всей вероятности, уже и нет в живых. Но его честное имя должно быть восстановлено, если он ни в чем не повинен. Я считаю своим моральным долгом просить ознакомиться с его делом и установить истину.

В связи с арестом мужа по той, якобы, причине, что я не помогаю его разоблачать, меня в 1935 г. Киевский обком исключил из партии, а в июле 1937 г. вместе с двумя детьми выслали в административном порядке, как и многих других тысяч семей, в Челябинскую (ныне — Курганскую) область, в тогда рабочий поселок, ныне — г. Петухово.

Я была членом партии с 1920 г.

Родилась я в г. Александровске Екатер[инославской] губ., ныне — г. Запорожье, в 1890 г. в семье мелкого служащего (приказчик на лесном складе).

Моя девичья фамилия — Кравцова. Семья наша в большей своей части рабочая. Братья мои неоднократно подвергались арестам. 14 декабря (по старому стилю) 1905 г. во время восста-

⁷² Мистечко Браїлів нині є селищем Жмеринського району Вінницької області.

⁷³ Губпрофсовет (рос.) — губерньска рада професійних спілок.

⁷⁴ Нині — м. Дніпро.

⁷⁵ Див. прим. 23.

⁷⁶ Оргинстр (рос.) — організаційно-інструкторський відділ.

⁷⁷ Ідеться про науково-дослідну кафедру марксизму-ленінізму, що діяла при Всеукраїнській академії наук у 1926–1930 рр.

⁷⁸ Р. С. Левік очолював Інститут філософії та природознавства ВУАМЛІН у вересні 1931 р. Одночасно був віцепрезидентом ВУАМЛІН.

⁷⁹ Р. С. Левік обіймав посаду ректора Київського державного університету з серпня 1934 р. — до моменту арешту 5 листопада того ж року.

⁸⁰ Постышев Павло Петрович (1887–1939) — радянський партійний і державний діяч. Посаду першого секретаря Київського обкому ВКП(б) обіймав у червні 1934 — січні 1937 рр.

⁸¹ Ідеться про роботу в Київському окружному комітеті ВКП(б), де М. Хрущов обіймав посаду завідувача організаційно-інструкторського відділу в 1928–1929 рр.

⁸² Каганович Лазар Мойсейович (1893–1991) — радянський партійний і державний діяч, генеральний секретар ЦК КП(б)У у квітні 1925 — липні 1928 рр.

ня⁸³ погіб брат Яков Кравцов, другої — Арон — тоді ж був ранен і після лікування в тюрмі був сосланий, бежав із ссылки і безслідно пропав. В 1917 г. там же (в Александровске) погіб самий молодший брат Моисей Кравцов, активний партійний працівник. Погіб в боротьбі з махновцями.

В 1908 г. я завершила гімназію, даючи уроки і заробляючи на «правоучення»⁸⁴. Уїхала в Одесу на Вищіє жіночі курси⁸⁵. Оттуда за участь в студентському революційному русі була виключена. Возновила учебу в Києві. Не будучи офіційно членом партії, виконувала відповідальні поручення, багато з них давалися Євгенією Бош⁸⁶ (партійна кличка «Нина Павловна»). В 1914 г. уїхала уже тоді ж до чоловіка, Левику Р. С., в ссылку. Вернулася після фебруарської революції. С 1918 г. по 1925 г. працювала в губернських профсоюзах Києва, в 1925–1928 г. — на партійній роботі в Ленінському районному комітеті партії г. Києва, [була] членом бюро РПК⁸⁷, зав[едуючої] жінотделом⁸⁸. С 1928 по 1931 г., в зв'язі з переїздом в Харків, працювала во Всеукраїнських профсоюзах. С 1931–1933 гг. — в Наркомздраве⁸⁹ України зав[едуючої] сектором Охматдета⁹⁰. В 1934 г. до переїзду знову в Київ — інструктором районного комітету партії (Дзержинського району г. Харків).

В течение п'ятнадцятилітнього перебування в партії працювала там, куди мене партія посылала.

Здесь, в Петухова, я с 1938 г. непрерывно нахожусь на педагогической работе — учителем русского языка в 5–7 кл[ассах] средней школы. Здесь же закончили школу и мои дети. Несмотря на большие трудности, они смогли получить высшее образование. Сын, окончив в 1942 г. Свердловский индустриальный институт⁹¹, проработав инженером на Чусовском металлургическом заводе⁹² несколько месяцев, ушел добровольно на фронт и в 1945 г. погіб⁹³, будучи уже тоді ж членом партії. Награжден был орденами Красной Звезды и Отечественной войны 2-й степени.

В 1946 г., после смерти сына, с меня была снята высылка и разрешено было вернуться и проживать где угодно, кроме Киева. Но я никуда не уїхала. В положении исключенной из партії, бывшей высланной, морально подавленной, мне было тяжело возвращаться, и я решила остаться здесь, тем более, что педагогическая работа меня как-то морально поддерживала; в детском коллективе, в благородном труде учителя, воспитателя молодого поколения в коммунистическом духе, я находила удовлетворение и утешение в моих горестях.

В 1946 г. я была награждена медалью «За доблестный труд в Великую Отечественную войну».

Здесь же работает преподавателем иностранных языков и дочь моя, окончившая Харьковский педагогический институт иностранных языков.

Два раза я апелировала в Комиссию партийного контроля. Первый раз — в Києві (туда выезжала комиссия), до высылки. Мне было отказано в восстановлении. Второй раз — отсюда, когда я была еще в положении высланной. Но по этой причине мне было снова отказано в пересмотре моего дела. Теперь я снова обращаюсь к вам по вопросу о своем восстановлении в партії, а также и о реабилитации мужа, если вы найдете это возможным. Теперь во мне ожила надежда.

⁸³ Ідеться про збройне повстання робітників м. Александрівська (нині — м. Запоріжжя) під час революції 1905–1907 рр. Під час бою з жандармами та військовими підрозділами 14 грудня 1905 р. було вбито і поранено близько 50 робітників.

⁸⁴ Ідеться про здобуття юридичної освіти.

⁸⁵ У 1908 р. на Одеських вищих жіночих курсах було відкрито юридичний факультет.

⁸⁶ Бош Євгенія Богданівна (Готлібівна) (1879–1925) — радянська партійна і державна діячка. У 1911–1912 рр. була секретарем Київського комітету РСДРП(б).

⁸⁷ РПК — районний партійний комітет.

⁸⁸ Жінотдел (рос.) — відділ по роботі серед жінок.

⁸⁹ Наркомздрав (рос.) — народний комісаріат охорони здоров'я.

⁹⁰ Охматдет (рос.) — ідеться про Інститут охорони материнства та дитинства (Охматдит), головну дитячу лікарню установу України, відкриту в Києві у березні 1929 р.

⁹¹ Ідеться про Уральський державний індустріальний інститут імені С. Кірова (згодом — Уральський державний технічний університет), нині — у складі Уральського федерального університету імені першого президента Росії Б. М. Єльцина, м. Єкатеринбург РФ.

⁹² У м. Чусовому Пермського краю РФ.

⁹³ Гвардії молодший сержант Юрій Рувимович Левік (1922 року народження) загинув 5 лютого 1945 р. у бою поблизу с. Ловашберень (Угорщина).

При одной мысли, что меня, может быть, вернут в коммунистическую семью, которой я чисто-сердечно, всеми силами души служила, я ощущаю приток сил, энергии. Я терпеливо буду ждать вашего справедливого решения.

ЛЕВИК Евгения Григорьевна.

г. Петухово, Курганской области

Октябрьская улица, дом № 17

10.IV-1956 г.

копия верна [Підпис: Попов]

ЦДАГОУ. Ф. 263. Оп. 1. № 43185. Т. 12. Арк. 93–96. Копія. Машинопис. Підписи — машинопис, автограф. Підкреслення — червоним і синім олівцями.

Додаток 5

Матеріали до біографії Олександра МІЛОСЛАВИНА

№ 1

Анкета обвинуваченого Олександра Мілославина від 14 січня 1935 р.

НКВД УССР

Ф. № 20/УСО

Отдел СПО

Рай(гор)отделения _____

За дачу ложных сведений обвиняемый несет уголовную ответственность

АНКЕТА ОБВИНЯЕМОГО

1. *Фамилия* Милославин
2. *Имя и отчество* Александр Филаретович
3. *Год рождения* 1898
4. *Место рождения* г. Москва
5. *Адрес* г. Киев ул. Короленко 42
6. *Профессия* научный работник
7. *Профсоюзная принадлежность* член союза «Робос»
8. *Место службы или род занятий* редактор партиздата при ЦК КП(б)У⁹⁴
9. *Социальное положение* служащий
10. *Социальное и политическое прошлое* - - -
11. *Гражданство и национальность* УССР, русский
12. *Образование* высшее
13. *Партийность* член КП(б)У с 1918 г.
14. *Категория воинского учета* 9 категория (политический состав)
15. *Имущественное положение* нет
16. *Состояние здоровья* здоров
17. *Сведения о прежних судимостях и нахождении под следствием* нет
18. *Члены семьи (степень родства, место службы и должность или род занятий и адрес) — перечисляются: отец, мать, сестры, братья, сыновья и дочери*
Евгения Федоровна — мать, иждивенка; Вера Филаретовна — сестра, замужем за военнослужащим, проживает где-то под Москвой; Филарет Филаретович — брат, артист, постоянного места жительства не имеет; брат Андрей — работает где-то в Донбассе; Екатерина Ивановна Лукьяненко — жена, студентка Харьковского машиностроительного института⁹⁵; сын Март — 9 лет, сын Гелий — 3,5 года.

Подпись обвиняемого: Милославин

ЦДАГОУ. Ф. 263. Оп. 1. № 42098. Т. 1. Арк. 13–13 зв. Оригінал. Бланк. Заповнення фіолетовими чорнилами — від руки. Підпис — автограф.

⁹⁴ Ідеться про Видавництво політичної літератури в Україні («Політвидав України»).

⁹⁵ Ідеться про Харківський механіко-машинобудівний інститут (нині — у складі Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»).

№ 2

Протокол допиту Олександра Мілославіна від 14 січня 1935 р.

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА

Милославина Александра Филаретовича
от 14 января 1935 г.

Вопрос: Где и когда вы родились?

Ответ: Родился я в 1898 г. в г. Москве.

Вопрос: Чем занимался ваш отец?

Ответ: Отец мой был учителем рисования в начальных училищах г. Москвы. Умер он в 1915 году.

Вопрос: Где Вы получили образование?

Ответ: В 1906–07 г. я поступил в городское училище в Москве. Училище я окончил в 1909–10 г. В 1910 г. поступил в гимназию, где занимался 2–3 года и был исключен. В 1912 или 1913 г. поступил в Московское высше-городское начальное училище, в котором занимался 1 год. 1914 год пробыл дома при родителях и после смерти отца в 1915 г. поступил работать санитаром в поезд Всероссийского Земского Союза⁹⁶. Поезд этот обслуживал армию. В конце 1916 г. я от туда был уволен.

Вопрос: Что Вы делали после 1916 г.?

Ответ: В январе 1917 г. я был призван в армию. На фронте я пробыл до ноября 1917 г. и приехал домой. В декабре 1917 г. в Москве я поступил на работу санитаром в Лефортовский эвакуационный госпиталь. Летом 1918 г. из этого госпиталя я пошел в Красную армию.

В Красной армии я пробыл почти 8 лет и демобилизовался в 1925 г. из 4 Украинского полка войск ГПУ.

Вопрос: После демобилизации из Красной армии где вы работали или учились?

Ответ: После демобилизации из Красной армии я поступил на учебу в Ком[мунистический] университет им. Артема в Харькове⁹⁷ и закончил его в 1928 г. весной. Потом я работал в Журавлевском РПК⁹⁸ в качестве заведующего совпартшкол⁹⁹ до осени 1929 г. В конце 1929 г. я был командирован в Институт марксизма и пробыл в нем в качестве аспиранта до конца 1932 г. (в это время Институт марксизма был уже реорганизован в ВУАМЛИН¹⁰⁰). В марте 1933 г. я был командирован в аппарат ЦК КП(б)У и работал в нем до конца апреля 1934 г. Пять с половиной месяцев я был занят на чистке партии¹⁰¹, в качестве председателя райкомиссии¹⁰². С ноября месяца 1934 г. по день ареста¹⁰³ я работал редактором в партиздате при ЦК КП(б)У в Киеве.

Протокол мною прочитан, записан верно.

[Підпис:] Милославин

ДОПРОСИЛ: оперуполномоченный СПО НКВД /Борисов/

ЦДАГОУ. Ф. 263. Оп. 1. № 42098. Т. 1. Арк. 104–105. Оригінал.

Рукопис фіолетовим чорнилом. Підписи — автографи.

⁹⁶ Всероссийский земский союз помощи хворим і пораненим воїнам (під патронатом великої княгині Єлизавети Федорівни) — громадське об'єднання гуманітарного спрямування, що опікувалося питаннями соціальної, медичної та благодійної допомоги (діяло у 1914–1917 рр.). Ідеться про один із численних санітарних поїздів, що діяли під егідою союзу.

⁹⁷ Див. прим. 23.

⁹⁸ Ідеться про Журавлівський районний партійний комітет у м. Харкові.

⁹⁹ Совпартшколи (рос.) — радянсько-партійні школи, навчальні заклади для політичної та загальноосвітньої підготовки державно-комуністичної номенклатури.

¹⁰⁰ Ідеться про Український інститут марксизму-ленінізму, реорганізований 1931 р. у Всеукраїнську асоціацію марксистсько-ленінських інститутів (ВУАМЛІН).

¹⁰¹ «Чистка» членів і кандидатів у члени КП(б)У у 1933–1935 рр. здійснювалася поетапно в усіх областях УСРР. У Харківській області чистка тривала з травня 1934 р. до січня 1935 рр.

¹⁰² О. Мілославін очолював комісію з чистки партії у Вовчанському районі, колишній (1922–1920) адміністративній одиниці Харківської області.

¹⁰³ У матеріалах справи № 42098 вказано кілька дат арешту О. Мілославіна — 13, 14, 17 січня 1935 р. (найчастіше йдеться про 14 січня). Заарештований у Києві.

№ 3

Лист Катерини Лук'яненко, дружини Олександра Мілославина, керівництву УКДБ по м. Києву та Київській області від 29 листопада 1990 р.Л-2156
14.12.90

Уважаемое руководство УКГБ по Киеву и Киевской области!

Я, Лукьяненко Екатерина Ивановна, обращаюсь к Вам и прошу мне помочь узнать все, что произошло с моим мужем, Милославиным Александром Филаретовичем, который был репрессирован незаконно в 1935 г. и в 1938 г. умер¹⁰⁴. И никто не считает себя обязанным дать все исчерпывающие сведения о человеке его семье.

Я прошу Вас, сообщите все подробности об его аресте, суде и смерти с указанием всех тех лиц, которые вели его дело.

В 1937 г. я и я была забрана органами КГБ ночью (в то время, когда я спала с 6-летним сыном) и засажена в тюрьму на продолжительное время, и после этого отправлена в лагеря Мордовской АССР на 5 лет¹⁰⁵.

В 1956 г. я и муж были реабилитированы за отсутствием состава преступления. Муж реабилитирован посмертно¹⁰⁶.

Прилагаю копии о реабилитации и свидетельство о смерти.

29 ноября 1990 г.
Лукьяненко

Адрес: 310144, г. Харьков-144
Лукьяненко Е. И.

ЦДАГОУ. Ф. 263. Оп. 1. № 42098. Т. 3. Арк. 80–80 зв. Оригінал.
Рукопис синім чорнилом. Підкреслення червоним олівцем. Підпис — автограф.

№ 4

Відповідь керівництва УКДБ по м. Києву та Київській області на лист Катерини Лук'яненко, дружини Олександра Мілославина. 28 грудня 1990 р.

28 декабря [19]90.
Л-2156 Заказное

Лукьяненко Екатерине Ивановне
310144, г. Харьков,
ул. Героев труда, 17, кв. 55

Уважаемая Екатерина Ивановна!

Сообщаем, что Ваш муж — Милославин Александр Филаретович, 8 июня 1935 г. рождения, уроженец г. Москвы, член ВКП(б) с 1918 по 1935 г., до ареста работал редактором партиздата при ЦК КП(б)У, был арестован 14 января 1935 г. УГБ НКВД УССР как активный член контрреволюционной троцкистской организации. По постановлению Особого совещания при НКВД СССР от 19 августа 1935 г. необоснованно подвергнут заключению в исправительно-трудовой лагерь сроком на 5 лет. Отбывая наказание на Соловецких островах¹⁰⁷, вторично был обвинен в

¹⁰⁴О. Мілославина було розстріляно 9 березня 1937 р. за вироком Військової колегії Верховного суду СРСР.

¹⁰⁵Дружину Олександра Мілославина Катерину Лук'яненко заарештували співробітники Управління КВС Харківської області як члена родини зрадника батьківщини 22 жовтня 1937 р. Рішенням Особливої наради НКВС СРСР від 5 лютого 1938 р. заочно засуджена на 5 років виправно-трудових таборів. Покарання відбувала у табірному пункті с. Потьма Зубово-Полянського району Мордовії. Звільнена у 1942 р. Реабілітована за відсутністю складу злочину ухвалою Військового трибуналу Київського військового округу від 12 жовтня 1956 р.

¹⁰⁶У справі 1937 р. О. Мілославін реабілітований постановою Військової колегії Верховного суду СРСР від 4 квітня 1957 р.; у справі 1935 р. — реабілітований 16 квітня 1957 р.

¹⁰⁷О. Мілославін утримувався у Біломорсько-Балтійському виправно-трудовому таборі на станції Ведмежа Гора (м. Медвеж'єгорськ, нині — в Республіці Карелія РФ).

причастности к троцкистской организации, которая якобы существовала в исправительно-трудовом лагере¹⁰⁸. Обвинительное заключение 7 марта 1937 г. утвердил прокурор СССР Вышинский А. Я.¹⁰⁹ 9 марта 1937 г. Милославин Александр Филаретович необоснованно был приговорен к высшей мере наказания военной коллегией Верховного суда СССР. Приговор приведен в исполнение 9 марта 1937 г. в г. Москве. В материалах дела сведений о месте захоронения тела Вашего мужа не имеется¹¹⁰. Свидетельство о смерти мужа Вы получите из отдела ЗАГС г. Харькова, куда нами направлено заключение.

4 апреля 1957 г. определением Военной коллегии Верховного суда СССР приговор от 9 марта 1937 г. отменен, Милославин Александр Филаретович реабилитирован посмертно. Решение Особого совещания отменено 16 апреля 1957 г.

В материалах дела имеются сведения, что у Вашего мужа были изъяты облигация, носильные вещи и туалетные принадлежности, денежную компенсацию за которые Вы получите из финуправления Киевского горсовета народных депутатов, куда нами направлены соответствующие материалы.

Прилагаем справку для получения денежного пособия по последнему месту работы мужа, с которой Вам необходимо обратиться в Управление делами ЦК Компартии Украины (252009, г. Киев, ул. Орджоникидзе, 11).

В материалах дела писем, фотографий и личных документов не имеется¹¹¹.

Приложение: справка на одном листе.

С уважением к Вам

Начальник подразделения УКГБ А. Г. Бузина

ЦДАГОУ. Ф. 263. Оп. 1. № 42098. Т. 4. Арк. 81. Копія. Машинопис. Підпис — машинопис.

Додаток 6

МАТЕРІАЛИ ДО БІОГРАФІЇ БОРИСА ПЕРОЦЬКОГО

№ 1

Анкета обвинуваченого Бориса Пероцького. Лютий 1935 р.

УГБ НКВД УССР

Ф. № 20/УСО

Рай(гор)отделения _____

« _____ » _____ 193 _____ г.

За дачу ложных сведений обвиняемый несет уголовную ответственность

АНКЕТА ОБВИНЯЕМОГО

1. *Фамилия* Пероцкий
2. *Имя и отчество* Борис Владимирович
3. *Год рождения* 1909¹¹² 4. *Место рождения* м. Холмич¹¹³ Речицкого уезда Минской губернии¹¹⁴
5. *Адрес* г. Харьков, ул. Сумская¹¹⁵ № 33, кв. 14
6. *Профессия* педагог
7. *Профсоюзная принадлежность* Работ[ников] прос[вещения]

¹⁰⁸ Заарештований у таборі 26 листопада 1936 р., етапований до Москви.

¹⁰⁹ Вишинський Андрій Януарович (1883–1954) — радянський юрист і державний діяч, генеральний прокурор СРСР у 1935–1939 рр., діяльність якого забезпечувала юридичний «супровід» масових репресій 1930-х рр.

¹¹⁰ Згідно з базами даних жертв політичних репресій, О. Мілославин був розстріляний у Москві, похований у братській могилі № 1 на Донському кладовищі.

¹¹¹ У п'ятому томі справи № 42098 зберігаються паспорт, військовий квиток і перепустка (з фото) до урядових лож культурно-мистецьких закладів м. Харкова.

¹¹² У паспорті Б. Пероцького зазначено інший рік народження — 1907.

¹¹³ Правильно — Холмеч.

¹¹⁴ Нині — село (агromістечко) Речицького району Гомельської області Республіки Білорусь.

¹¹⁵ Сумська — центральна вулиця Харкова, яка у 1919–1942 рр. мала назву вул. Карла Лібкнехта. Будівля № 33 по цій вулиці належала ВУАМЛІН та її структурам.

8. Место службы и должность или род занятий ВУАМЛИН — научный работник и заведующий издательским отделом; ХГУ¹¹⁶ — профессор диамата; работал в указанных местах до октября 1934 г.
9. Социальное положение служащий
10. Социальное и политическое прошлое служащий, ни в каких политических партиях не был
11. Гражданство и национальность УССР, еврей
12. Образование высшее
13. Партийность беспартийный, исключен из партии 27/Х– 1934 г
14. Категория воинского учета нет
15. Имущественное положение нет
16. Состояние здоровья парализована левая половина туловища
17. Сведения о прежних судимостях и нахождениях под следствием не были
18. Члены семьи (степень родства, место службы и должность или род занятий и адрес) — перечисляются: отец, мать, сестры, братья, сыновья и дочери
- Отец — Владимир Эфраимович Пероцкий, сортировщик леса в одной артели г. Кирово на Одешине¹¹⁷; брат — Александр, 22 года, рабочий ХТГЗ¹¹⁸; сестра Сарра — студентка МГУ¹¹⁹.

Подпись обвиняемого: Пероцкий

Подпись лица, снявшего анкету: [Підпис нерозбірливо]

ЦДАГОУ. Ф. 263. Оп. 1. № 42098. Т. 1. Арк. 45. Оригінал. Бланк.
Заповнення чорними чорнилами — від руки. Підписи — автографи.

№ 2

Лист Бориса Пероцького до народного комісара внутрішніх справ СРСР Миколи Єжова від 16 листопада 1936 р.

Председателю Комиссии партийного контроля
при ЦК ВКП (б) и народному комиссару
внутренних дел Союза ССР товарищу Ежову Н. И.¹²⁰
бывшего члена ВКП(б), партбилет № 0729401,
заключенного 8 Соловецкого отделения ББК НКВД¹²¹
ПЕРОЦКОГО Бориса Владимировича

Дорогой Николай Иванович!

В феврале 1935 г. я в числе ряда работников марксистско-ленинских научно-исследовательских институтов Украины был арестован Управлением государственной безопасности. Нам предъявлены были органами следствия заведомо провокационные обвинения с целью «создать» фиктивную контрреволюционную троцкистско-террористическую организацию. Корыстно-карьеристские побуждения нескольких работников СПО¹²² НКВД УССР (Брук¹²³,

¹¹⁶ХГУ — Харківський державний університет.

¹¹⁷Кирово — назва сучасного міста Кропивницький у грудні 1934 — січні 1939 рр. (попередня назва — Зінов'євськ). У складі Одеської області перебувало в 1932–1939 рр. З січня 1939 р. — адміністративний центр Кіровоградської області України.

¹¹⁸ХТГЗ — Харківський турбогенераторний завод.

¹¹⁹МГУ — Московський державний університет.

¹²⁰Єжов Микола Іванович (1895–1940) — радянський партійний і державний діяч, нарком внутрішніх справ СРСР у 1936–1938 рр., генеральний комісар держбезпеки (1937, позбавлений звання у 1941).

¹²¹ББК НКВД (рос.) — Біломоро-Балтійський комбінат Народного комісаріату внутрішніх справ.

¹²²СПО (рос.) — секретно-політичний відділ.

¹²³Брук Соломон Соломонович (1896–1938) — співробітник органів держбезпеки УСРР у 1920–1930-х рр., оперуповноважений (з 1931) і один із керівних працівників (з 1936) секретно-політичного відділу Управління держбезпеки НКВС УСРР, капітан держбезпеки (1936). Заарештований у липні 1937 р. Розстріляний у січні 1938 р. у Москві.

Левин¹²⁴, Григоренко¹²⁵, Борисов¹²⁶ и Грозный¹²⁷), объективное значение которых (побуждений) состоит в том, чтобы заставить воспитанных партией честных советских людей оплевать себя и оклеветать друг друга, объясняют и беспринципную попытку соединить в одну мнимую контрреволюционную организацию лиц, связанных лишь общей работой в научных и педагогических учреждениях и подчас установивших формальное знакомство незадолго до ареста. (Так, например, Вайн¹²⁸ и Пероцкий при случайной встрече в кафе, положившей начало их знакомству, по протоколам допросов, обмениваются опытом антисоветской контрреволюционной работы.)

Злоупотребляя предоставленной им партией и советским государством властью, работники следорганов навязывали обвиняемым ими же предварительно выработанную схему (Брук, Левин, Григоренко, Грозный, Борисов), фиктивной, троцкистско-террористической организации, пресекая попытки арестованных опровергнуть позорящие большевика и советского патриота обвинения.

Принуждение арестованных к ложным показаниям, подтверждающим провокационные обвинения, достигалось средствами, противными большевистским принципам работы НКВД. Едва ли не наиболее возмутительным приемом, используемым названными работниками СПО, была узурпация права обращаться от имени центральных учреждений партии, для того, чтобы эксплуатируя партийность арестованных, заставить их давать ложные показания (было заявлено, что к подобным действиям призывает ЦК КП(б)У).

Таким образом, совокупными усилиями секретно-политического отдела (СПО) НКВД УССР и обвиняемых была «создана» никогда не существовавшая троцкистско-террористическая организация. Смысл этого преступного деяния заключается в издевательствах над революционной законностью, в дезинформации партии и правительства, в дискредитации вождей большевизма, в применении чуждых чекистским методам разоблачения контрреволюции провокационных приемов. Источниками этих, по существу, противо-государственных поступков служило доведенное до иступления политическое флагаеланство¹²⁹ обвиняемых и забвение некоторыми работниками НКВД требований большевистской объективности, т. е., подлинной партийной непримиримости.

Итоги следствия могут быть выражены в следующих, почерпнутых из показаний Вайна, Пероцкого и Милославина положениях.

1) Обвиняемые, разделявшие программно-тактические установки фашизма троцкистского типа, сплотились в контрреволюционную троцкистскую группу, добивавшуюся свержения

¹²⁴Левин (Євгенєв) Олександр Ігнатович (1899–1937) — співробітник органів держбезпеки УСРР у 1920–1930-х рр., з середини 1930-х — начальник секретаріату НКВС УСРР, капітан держбезпеки (1935). Заарештований у липні 1937 р. У жовтні 1937 р. розстріляний.

¹²⁵Григоренко Микола Олексійович (1903 — невід.) — співробітник органів держбезпеки УСРР у 1920–1930-х рр., у 1934–1939 рр. обіймав оперативні та керівні посади у секретно-політичному відділі Управління держбезпеки НКВС УСРР. Заарештований у липні 1937 р. У січні 1938 р. справу припинено. У лютому 1939 р. звільнений з органів держбезпеки.

¹²⁶Борисов (Коган) Борис Ізраїлевич (1904 — невід.) — співробітник органів держбезпеки у 1926–1947 рр., у 1934–1938 рр. обіймав посади оперуповноваженого і т. в. о. навчальника відділення секретно-політичного відділу Управління держбезпеки НКВС УСРР у званнях старшого лейтенанта (1936) та капітана (1937) держбезпеки. У лютому 1938 р. переведений на адміністративну роботу в системі Головного управління виправно-трудових таборів (ГУЛАГу) НКВС СРСР (з 1943 р. — у званні підполковника).

¹²⁷Грозный (Левчинський) Яків Лазаревич (1900–1951) — співробітник органів держбезпеки УСРР у 1920–1930-х рр., у 1936–1938 обіймав керівні посади у секретно-політичному відділі Управління держбезпеки НКВС УСРР у званнях старшого лейтенанта (1936) та капітана (1937) держбезпеки. У лютому 1938 р. переведений на адміністративну роботу в системі Головного управління виправно-трудових таборів (ГУЛАГу) НКВС СРСР (з 1942 р. — у званні підполковника).

¹²⁸Вайн Олександр Овсійович (1910–1937) — завідувач і в. о. професора кафедри економічної географії Харківського планового інституту Держплану УСРР, доцент низки провідних харківських вищих навчальних закладів. Заарештований 15 лютого 1935 р. у спільній з Б. Пероцьким та ін. справі «контрреволюційного троцькістського підпілля». Рішенням Особливої наради від 19 серпня 1935 р. засуджений на 5 років виправно-трудових таборів. Покарання відбував на Соловках. Ухвалою Особливої трійки Управління НКВС у Ленінградській області від 9 жовтня 1937 р. засуджений до вищої міри покарання. Розстріляний 2 листопада 1937 р. в урочищі Сандармох (Республіка Карелія РФ).

¹²⁹Флагаеланство — релігійний рух XIII–XIV ст., прибічники якого практикували самобичування як метод умертвіння плоті.

сталинського керівництва ВКП(б) і радянського уряду. Це не було! Інспіратори нашого провокаційного справи краще нас знали, що цього ніколи не було! Невероятне перетворення групи членів партії Леніна–Сталіна в гайдуков Троцького–гестапо, потрібно було для прикриття мнимий революційний бдительності, кар'єризму і стяжательства групи працівників СПО.

- 2) Пресловута організація займалася систематичним шкідливістю на партійно-теоретичному фронті. Це не було! Інспіратори нашого справи краще нас знали, що цього ніколи не було! Вивчення класиків марксизму-ленінізму, розробка питань революційної пролетарської теорії без дальніших околичностей отождествилася, шляхом безстыдних підставок і передержек, з буржуазно-націоналістичної і троцькістської пропаганди.
- 3) Пресловута шайка троцькістських бело-бандитів докотилася до визнання необхідності фізичного знищення вождів радянського народу, до практичного рішення питання про вбивство більшовицьких вождів українського народу П. П. Постышева і С. В. Косіора¹³⁰. Це чудовищний злочин не було! Злісні інспіратори нашого справи знали краще нас, але їх беззастенливо цинічне ставлення до соратникам великого Сталіна привело їх до спроби використати імена улюблених керівників більшовиків України в творимій ними політичній мерзоті, являючись тягчайшим державним злочинством.
- 4) Визнання обвинюваним тезису про Клемансо¹³¹, т. є. утвердження троцькістського реставраторства і інтервенціонізму, обґрунтування шпionажа і диверсанства. Цей гнусності, викликаючий почуття священного негодування в серцях будівельників соціалізму нашої великої батьківщини, не було! Інспіратори нашого справи краще нас знають, що цього ніколи не було! Використання клички шпionа і диверсанта до радянському патріоту викликає сильне підозріння до дійсних мотивів, побудивши нам таке звинувачення.
- 5) Наявність у мнимих учасників міфическої організації конспіративних квартир. Це не було! Інспіратори нашого справи краще нас знають, що цього не було! Учасники мнимого зборища шайки терористів не знають № будинку, в якому якби відбувалося обговорення їх «програмно-тактичних» постановок, крім «затрудняються» описати обстановку, кімнати і т. д. (див. протоколи допитів). Але не менше, я, в числі інших (Вайн, Милославин), підписав протоколи допитів і тим самим споспешествовав кар'єристичним побудженням групи працівників СПО, то є дав себе стукнути на позиції клеветника, і опозорив ряд радянських людей, обрив їх на страдания і позбавлення, які для когось закінчилися гибеллю (Вольнов). Це моя, разом з іншими, і тягчайша вина перед партією, за яку я повинен понести відповідальність по радянським революційним законам!

Ще не звільнившись від впливу софістических обґрунтувань своїх дій («так, де, треба партія»), я зробив робочий крок на шляху до відновлення істини, направив в березні поточного року заяву до внутрішніх справ Союзу ССР і Партколегії ЦК ВКП(б)¹³². Оскільки в цій заяві не розкриті мої клеветнічні вигадки, що сприяли використанню репресій до радянським людям і дезінформацію партії, я розглядаю названий документ, як зразок політическої трусоти. Зважаючи на всю повноту відповідальності звернення до органів партійного контролю, я заявляю, що на протязі 13 років (мені тепер 27 років) роботи в рядах партії і ВЛКСМ я не тільки не примыкав до якихось антипартійних течінь, але не розділяв ворожих лєнінізму поглядів, а виховував

¹³⁰Косіор Станіслав Вікентійович (1889–1939) — радянський партійний діяч, генеральний та перший секретар ЦК КПУ в 1928–1938 рр.

¹³¹Клемансо Жорж Бенжамен (1841–1929) — французький державний і політичний діяч, прем'єр-міністр Франції у 1906–1909 та 1917–1920 рр. Щодо «тези про Клемансо» — йдеться про обґрунтування Львом Троцьким думки про необхідність свободи критики як у мирний, так і у воєнний час, через апелювання до прикладу Ж. Клемансо, який під час Першої світової війни, попри близьку відстань фронту до Парижа, продовжував публічно викривати неадекватність дій чинного французького уряду, зрештою домігшись від парламенту його відставки, очоливши новий уряд і забезпечивши перемогу. Цю тезу Троцького, висловлену в липні 1927 р., перекутили і піддали нищівній критиці Сталін і його прибічники, які представляли її як свідчення задумів троцькістської опозиції щодо державного перевороту і зміни партійного керівництва.

¹³²У матеріалах справи зазначеної заяви немає.

ясь в духе могучего своей истинностью великого учения Маркса–Энгельса–Ленина–Сталина, принимал посильное участие в разоблачении врагов моей партии.

Зная, что партия справедливо не верит декларациям, зная, что зиновьевско-троцкистские головорезы, будучи фашистской агентурой, прикрывают свою звериную харю маской покорности партии, маской благочиния, чтобы переползти границы партии и найти поле для своего макиавеллизма¹³³ и азефовщины¹³⁴, зная, что малейшее доверие к фашистским выродкам есть тягчайшее преступление перед государственным строем моей родины, но безгранично веря в мудрость партии, беспредельно веря в то, что она узнает, где истина и где ложь, я позволяю себе обратиться к Вам с просьбой о назначении большевистски-объективного следствия, призванного реабилитировать честных советских людей и дать оценку людям, паразитирующим на борьбе с контрреволюцией, на осуществляемой органами пролетарской диктатуры, славным ОГПУ–НКВД, революционной расправе с врагами народа.

Два года суровой политической изоляции, тяжелых лишений, усугубляемых моими физическими недостатками (паралич левой половины туловища), два года отверженности и позора не укротили моей ненависти к подонкам буржуазной контрреволюции, к зиновьевско-троцкистским террористам — лазутчикам империализма и фашизма, к «волкам, свиньям и подлым псам старого общества»¹³⁵. За это время не только не иссякла, а еще больше усилилась моя сыновья любовь к «нашей великой матери ВКП(б)», за которую я готов жить и драться, вопреки превратностям судьбы.

Глубоко преданный Вам
Б. Пироцкий

Остров Соловки,
16 ноября 1936 г.

ЦДАГОУ. Ф. 263. Оп. 1. № 42098. Т. 4. Арк. 2, 2 зв., 3, 4, 4 зв., 5, 6, 8, 10. Оригінал.
Рукопис фіолетовими чорнилами. Підкреслення червоним олівцем. Підпис — автограф.

№ 3

Из заявления Бориса Пекарева, двоюродного брата Бориса Пироцкого, до Комитета державной безопасности УРСР. 4 квітня 1989 р.

Киев, 4 апреля 1989 г.

Уважаемый Владимир Федорович!

Мой двоюродный брат, Пироцкий¹³⁶ Борис Владимирович, 1905(?) года рождения¹³⁷, <уроженец > г. Пинска¹³⁸, иваид с детства (одна нога укорочена, передвигался с помощью палки), в конце 20-х — начале 30-х гг. учился и успешно закончил Харьковский институт «красной профессуры», выступал с лекциями по вопросам внутренней и внешней политики СССР, член ВКП(б), был незаконно репрессирован в 1937–1938 гг., некоторое время находился под следствием в Киеве (моя мать неоднократно носила ему передачи), был осужден и сослан на север, откуда пришло одно письмо, других сообщений не поступало. Где он находился — я не знаю, предположительно, Соловки, Соловецкие острова.

Мне достоверно известно, что семья Пироцких, глава — Владимир Владимирович с двумя детьми, Александрой, 1910 г., и Владимиром, 1920 г. рождения, проживала перед войной в г. Кировограде, где Пироцкий работал много лет на заводе по производству сельскохозяйственных машин.

¹³³Макиавеллізм — тут у значенні нехтування моральними імперативами і виправдання допустимості будь-яких засобів заради досягнення політичних цілей.

¹³⁴Азефовщина (від імені Євно Азефа, 1869–1918, революціонера-провокатора, одного з керівників партії есерів і водночас таємного співробітника Департаменту поліції Російської імперії) — зрада, провокація, подвійна гра.

¹³⁵Цитата з листа Карла Маркса до Людвіга Кугельмана від 12 квітня 1871 р.

¹³⁶У документі помилково йменується як Піроцький. Правильно — «Пироцкий».

¹³⁷За матеріалами слідства, Б. Пироцкий народився у 1909 р.; згідно з паспортними даними — у 1907 р.

¹³⁸Згідно з паспортними даними і матеріалами слідства, Б. Пироцкий народився у м. Холмеч Речицького повіту Мінської губернії (нині — селище Речицького району Гродненської області Республіки Білорусь).

<...>

Я понимаю, что обладаю скудными сведениями, да и время неумолимо, ведь прошло более 50 лет, но для памяти народной, для торжества справедливости и гарантии того, что это варварство никогда более не повторится, пишу Вам с единственной надеждой помочь восстановить дорогие для потомков и незабвенные фамилии и имена.

С коммунистическим приветом
ветеран войны и труда
[Підпис] /Пекарев/

ЦДАГОУ. Ф. 263. Оп. 1. № 42098. Т. 4. Арк. 72–72 зв. Оригінал.
Рукопис синіми чорнилами. Підпис — автограф.

№ 4

**Відповідь Комітету державної безпеки УРСР Борису Пекареву, двоюрідному брату
Бориса Пероцького. Червень, 1989**

КОМИТЕТ | КОМИТЕТ

Заказное державної безпеки | государственной безопасности
Экз. № 1
Української РСР | Украинской ССР

_____ июня 1989 г.

№ П-25

г. Киев

г. Киев-114,

ул. Дубровицкая, 5, кв. 8

Пекареву Б. В.

Уважаемый Борис Львович!

Ваше письмо, поступившее из военной прокуратуры КВО¹³⁹, КГБ УССР рассмотрено.

Сообщаем, что Пероцкий (а не Пироцкий) Борис Владимирович, 1909 г. рождения, уроженец м. Холмич Речицкого уезда Минской губернии, еврей, член ВКП(б) с 1927 по 1934 год, образование высшее (в 1931 г. окончил литературный факультет Одесского института народного образования¹⁴⁰), работал старшим научным сотрудником Института философии ВУАМЛИИНа (Всеукраинской ассоциации марксистско-ленинских научно-исследовательских институтов), проживал в г. Харькове по ул. Либкнехта, 33, кв. 14, арестован 15 февраля 1935 г. по обвинению в участии в контрреволюционной троцкистской организации и Особым совещанием при НКВД СССР от 19 августа 1935 г. приговорен к 5 годам лишения свободы в ИТЛ, наказание отбывал в Соловецкой тюрьме. Постановлением особого совещания при НКВД СССР от 20 ноября 1937 г. по необоснованному обвинению в шпионаже приговорен к высшей мере наказания. Приговор приведен в исполнение 23 ноября 1937 года в г. Киеве. Сведений о месте захоронения не имеется и установить его, к сожалению, не представляется возможным.

Определением Военной коллегии Верховного суда СССР от 16 апреля 1957 г. дела в отношении Пероцкого Б. В. прекращены за отсутствием состава преступления, он полностью реабилитирован.

<...>

Зам. начальника подразделения /Б. А. Выжак/

ЦДАГОУ. Ф. 263. Оп. 1. № 42098. Т. 4. Арк. 76. Оригінал. Машинопис.
Підпис — машинопис, автографа немає.

¹³⁹КВО (рос.) — Київський військовий округ.

¹⁴⁰Ідеться про літературний відділ факультету професійної освіти Одеського інституту народної освіти, що діяв з 1920 до початку 1930-х рр. на базі закритого більшовицькою владою Новоросійського (Одеського) університету (відновлення Одеського університету сталося у вересні 1933 р.).

Додаток 7

МАТЕРІАЛИ ДО БІОГРАФІЇ ЕЛІ (ЕДУАРДА) ШТЕЙБЕРГА**№ 1****Протокол допиту обвинуваченого Елі (Едуарда) Штейнберга
від 2 листопада 1934 р.**

Ф. № 24/УСО

ПРОТОКОЛ ДОПРОСА ОБВИНЯЕМОГО

1934 г., ноября месяца, 2 дня, уполномоченный секретно-политического отдела рай(гор)отдела УГБ НКВД УССР Грозный допросил в качестве обвиняемого гражданина Штейнберга Элю (Эдуарда), который дал о себе такие сведения:

1. *Фамилия, имя, отчество* Штейнберг Эля (Эдуард) Аронович
2. *Возраст* 1906 г.
3. *Место рождения г.* Житомир
4. *Социальное положение* служащий
5. *Имущественное положение* нет
6. *Гражданство* УССР
7. *Образование* высшее
8. *Национальность* еврей
9. *Семейное положение* женат
10. *Категория воинского учета* допризывник
11. *Профессия* преподаватель-научный работник
12. *Место службы и должность или род занятий* быв[ший] зам[еститель] зав[едующего] парт[ийным] отделом редакции газеты «Комуніст»
13. *Сведения о судимости и нахождении под следствием* не был
14. *Партийная принадлежность* быв[ший] чл[ен] КП(б)У с 1925 г., исключен в 1934 г.
15. *Состоит ли в профсоюзе* печатников с 1924 г.
16. *Точный адрес* Воровского, № 25, кв. 99
17. *Социальное и политическое прошлое* сын учителя-репетитора

Будучи допрошенным по существу дела обвиняемый показал следующее:

Родился я в г. Житомире, в семье учителя. Отец давал частные уроки, мать — портниха. Моя мать, Бася Нухимовна, с отцом разошлась и вторично вышла замуж за Моргуляна Исаака в г. Коростене¹⁴¹, где проживает по сей день. Отчим работает на каком-то складе упаковщиком. Родной отец, Штейнберг Арон, проживает в г. Житомире, чем занимается в настоящее время — я не знаю, так как с ним связи не имею. Братьев и сестер у меня нет. До 1918 г. я учился в г. Житомире в двухклассном училище, окончил 3 группы этой школы¹⁴². В начале 1918 г. я уехал к тете Блиндман, которая является сестрой моей матери. Проживали они в колонии Писаревке, Володарского района¹⁴³. Занимался я там вместе с родственниками сельским хозяйством, так как они были колонистами-землевладельцами. Кроме работы у родственников я батрачил у немец-колонистов, был погонщиком скота. Там я работал до лета 1922 г., когда мать вышла замуж и я перехал в г. Коростень к матери. По приезде в Коростень я поступил на работу в статистическое бюро, а затем фельдъегерем окружного исполкома¹⁴⁴. В 1923 г. я вступил в комсомол, а осенью 1923 г. был командирован в Новоград-Волынскую окружную совпартшколу¹⁴⁵. Совпартшколу я закончил в мае 1924 г. и был командирован в г. Олевск¹⁴⁶ на фарфоровый завод секретарем заводской ячейки комсомола. Одновременно я работал сначала в машинном отделе-

¹⁴¹Нині — адміністративний центр Коростенського району Житомирської області.

¹⁴²Ідеться про Житомирське міське двокласне начальне училище з підготовчим класом.

¹⁴³Ідеться про німецьку колонію Писарівська Гута, засновану на Житомирщині у 1860 р. Нині — с. Писарівка Житомирського району Житомирської області.

¹⁴⁴Тобто працював зв'язківцем у відділі спецзв'язку виконавчого комітету місцевої ради.

¹⁴⁵Окрсовпартшкола (рос.) — окружна радянська партійна школа, навчальний заклад для підготовки радянсько-партійних працівників, а також керівних кадрів колгоспів.

¹⁴⁶ Олевськ — місто у Коростенському районі Житомирської області.

нии молотобойцем, а затем в красильном цехе — красильщиком. На этом заводе я работал до осени 1926 г. Там же на заводе я в январе 1925 г. во время 2-го ленинского призыва¹⁴⁷ был принят в партию. Членом партии состоял с 1925 г., с ноября месяца. В течении трех созывов я избирался членом бюро райкома комсомола и членом I-го созыва окружкома, принимая активное участие в партийной, комсомольской и профессиональной работе. Осенью 1926 г. р[айонным] п[артийным] к[омитетом] был командирован в Одесский рабфак¹⁴⁸ на учебу. Рабфак я окончил в 1929 г. и перешел на исторический факультет ИНО. В институте не учился, так как был командирован Одесским окр[ужным] парткомом в Харьков, в Институт марксизма-ленинизма¹⁴⁹, а после <его> реорганизации продолжал учебу в И[нститут] к[расной] п[рофессуры] философии, состоя там аспирантом. В 1933 г. я окончил Институт красной профессуры философии, по направлению ЦК работал в редакции газеты «Комуніст»¹⁵⁰ и профессором по диалектическому материализму в Институте красной профессуры истории партии. Будучи аспирантом, я одновременно преподавал — <был> руководителем кафедры диамата при Институте кадров ИКП, на курсах партработников при ЦК КП(б)У, в высшей школе проф[союзного] движения и т. д.

В связи с переездом редакции газеты «Комуніст» в Киев в июне 1934 г.¹⁵¹ я также переехал в Киев и работал в редакции газеты «Комуніст» на должности зам[естителя] зав[едующего] партотделом. Примерно месяц тому назад я в связи с необходимостью отсрочки по призыву, договорившись с ректором госуниверситета¹⁵² Левиком Рувимом, был зачислен вр[еменно] и[сполняющим] д[олжность] доцента по кафедре ленинизма при университете. На этом основании я получил подтверждение дальнейшей отсрочки по призыву.

Вопрос: Какую партийную нагрузку вы выполняли в Одессе и Харькове за время учебы и преподавательской вашей деятельности?

Ответ: В Одесском ИНО я был оргинструктором партколлектива, а затем секретарем партколлектива с 1927 до весны 1930 г. В Харькове в Институте философии был секретарем партячейки Института с 1931 по 1932 г., затем я был только членом бюро ячейки и партийного комитета ВУАМЛИНа до сентября 1933 г., при чем членом парткома ВУАМЛИНа я был только в течении 1931 и 1932 гг.

Вопрос: Какие партвызыскания вы имели и за что?

Ответ: Будучи в Одессе, я получил на вид за неправильную организацию экскурсии в Среднюю Азию. В Институте философии в Харькове я получил весной 1933 г. выговор от бюро ячейки за то, что не реагировал на плагиаторство Юринца¹⁵³ в простаскивании буржуазного идеализма в своих статьях. Кроме того, в Киеве парторганизацией редакции «Комуніст» исключен из партии как троцкист-двурушник, написавший троцкистскую брошюру под названием «Троцкизм — передовой отряд буржуазной контрреволюции»¹⁵⁴.

Протокол читал, записано с моих слов верно, в чем и подписываюсь.

Э. ШТЕЙНБЕРГ

Допросил уполномоченный СПО [підпис: Грозний]

ЦДАГОУ. Ф. 263. Оп. 1. № 43185. Т. 8. Арк. 6–7 зв. Оригінал. Рукопис фіолетовими чорнилами. Підписи — автографи.

¹⁴⁷ Ленинский призов — массовая кампания з приймання промислових робітників до лав РКП(б) / ВКП(б), розпочата після смерті В. Леніна. Перша хвиля тривала з 22 січня до 15 травня 1924 р. Другий призов було оголошено в січні 1925 р. з нагоди роковин з дня смерті вождя.

¹⁴⁸ Ідеться про робітничий факультет при Одеському інституті народної освіти, що готував робітничу молодь до здобуття до вищої освіти.

¹⁴⁹ Ідеться про Український інститут марксизму-ленінізму (УІМЛ).

¹⁵⁰ «Комуніст» — щоденна газета, офіційний друкований орган ЦК КП(б)У. Заснована в 1918 р., виходила в Харкові російською (до 1926 р.) та українською (з 16 червня 1926 р.) мовами. Після перенесення столиці УСРР у 1934 р. редакція переїхала до Києва. Газета виходила до 11 вересня 1941 р. в Києві та Ворошиловграді (нині — Луганськ), а з 1 лютого 1943 р. була перейменована на газету «Радянська Україна».

¹⁵¹ У 1934 р. столицю Української РСР було перенесено з Харкова до Києва. З огляду на це центральні партійні, урядові та науково-освітні установи поступово перевели до Києва.

¹⁵² Ідеться про Київський державний університет (нині — Київський національний університет імені Тараса Шевченка).

¹⁵³ Кампанія цькування Володимира Юринця як «лже-вченого», «плагиатора», прихильника «філософії фашизму» тривала у 1933 р. і завершилася його виключенням з партії та зі складу академіків ВУАН.

¹⁵⁴ Текст Е. Штейнберга із такою назвою було опубліковано двічі — як статтю в журналі «Прапор марксизму-ленінізму» (Штейнберг, 1932а) і як окрему брошюру обсягом 68 сторінок у харківському державному видавництві «Пролетар» (Штейнберг, 1933б).

№ 2

Довідка по справі Елі (Едуарда) Штейнберга від 25 жовтня 1989 р.

СПРАВКА

по делу Штейнберга Э. А.

ШТЕЙНБЕРГ Эля /Эдуард/ Аронович, 1906 года рождения, еврей, образование высшее, состоял членом ВКП/б/ с 1925 года, партбилет № 0766025 образца 1926 года. До ареста работал заместителем заведующего редакции газеты «Коммунист».

17 октября 1934 года Штейнберг Э. А. был арестован органами НКВД УССР и 1 апреля 1935 года особым совещанием при НКВД СССР по обвинению в контрреволюционной троцкистской деятельности осужден к трем годам ссылки.

5 ноября 1935 года Жовтневым райкомом партии г. Киева «как двурушник, скрытый троцкист, протаскивавший контрабанду в своей книге “Троцкизм — передовой отряд буржуазной контрреволюции”» из партии исключен.

8 апреля 1957 года Военный трибунал Московского военного округа постановлением особого совещания в отношении его отменил и дело прекратил за отсутствием состава преступления. В ходе проверки его местонахождение установить не удалось.

Дело изучено в соответствии с постановлением ЦК КПСС от 11 июля 1988 года.

Предложение. Учитывая, что сведений о местонахождении Штейнберга Э. А. после осуждения установить не удалось, полагал бы вопрос о его реабилитации в партийном отношении не вносить на рассмотрение ЦК Компартии Украины.

Инструктор Комиссии партийного
контроля при ЦК Компартии Украины [Підпис] /Г. Глазунов/

«25» октября 1989 года

1 октября 1989 года этот вопрос рассмотрен на заседании Комиссии партийного контроля ЦК Компартии Украины. Комиссия согласилась с внесенным предложением.

Референт рабочей группы [Підпис] /А. Романец/
2 ноября 1989 года

ЦДАГОУ. Ф. 263. Оп. 1. № 43185. Т. 12. Арк. 290. Оригінал. Машинопис. Підписи — автографи.

Список посилань

- Адрианов, [О.] (1932). Основна закономірність переходового періоду. *Прапор марксизму-ленінізму*, 2–3, 15–47.
- Адрианов, О. (1933). Марксизм-ленінізм в дії. *Прапор марксизму-ленінізму*, 1, 17–23.
- Бервицький, О. (1928). Гегелівська критика раціоналізму, емпіризму та критицизму. *Прапор марксизму*, 2, 20–58.
- Бервицький, О. (1932а). Военна небезпека і завдання теоретичного фронту. *Прапор марксизму-ленінізму*, 2–3, 8–14.
- Бервицький, О. (1932б). Нотатки про Плеханова. *Прапор марксизму-ленінізму*, 2–3, 117–132.
- Бервицький, О. (1933а). Війна і военна умілість в роботах Маркса. *Прапор марксизму-ленінізму*, 1, 58–74.
- Бервицький, О. (1933б). На два фронти. *Прапор марксизму-ленінізму*, 2–3, 69–100.
- Бервицький, О. (1933с). Боротьба на філософському фронті України на новому етапі. *Прапор марксизму-ленінізму*, 4, 31–54.
- Бервицький, О., Левік, Р., Степовий, Т. & Юринець, В. (Ред.). (1932). *Діалектичний матеріалізм. Підручник для вишів і вишів*. Пролетар.
- Блудов, Я., Левік, Р., & Семковський, С. (1932). До 100-х роковин смерті Гегеля. *Прапор марксизму-ленінізму*, 1, 80–85.
- Галань, Н. В. (2015). *Філософсько-критичний дискурс у теоретичній спадщині крайніх радянських філософів 1920-х — початку 1930-х рр.* [Дис. канд. філос. наук, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова].
- Гранкіна, О. В. (1997). Деякі аспекти джерелознавчого аналізу архівно-слідчих справ у 1920–1950 рр. *Український історичний журнал*, 4, 49–57.
- Гранкіна, О. В., Омельчук, Д. В. & Московченко, Н. П. (1997). *Використання архівно-слідчих справ репресованих у 1920–1950-ті рр. Методичні рекомендації*. Укр. держ. науково-дослід. ін-т архівної справи і документознавства, Центр. держ. архів громадських об'єднань України.
- Давіденко, І. (2024). Петро Демчук: останні роки життя. *Sententiae*, 43 (2), 130–141. <https://doi.org/10.31649/sent43.02.130>.
- Левік, Р. (1931, травень 1). За марксо-ленінську філософію. *Самокритика*, 3.
- Левік, Р. (1932а). Основи марксистсько-ленінської теорії пролетарської революції. *Прапор марксизму-ленінізму*, 5–6, 3–13.
- Левік, Р. (1932б, березень 20). Про наслідки реорганізації УІМЛУ на ВУАМЛІН. *За партійність науки*, 1.

- Левік, Р., Шахар, Г., & Шведов, Б. (1933, березень 5). До 50-річчя від дня смерті К. Маркса. *Комуніст*, 2.
- Мілославін, О. (1932a). До критики основних проблем філософії Канта. *Прапор марксизму-ленінізму*, 5–6, 98–132.
- Мілославін, О. (1932b, липень 1). Ленін і теорія матеріалістичної діалектики. *За партійність науки*, 2.
- Мілославін, О. (1933). Диктатура пролетаріату — вирішальне знаряддя боротьби за соціалістичне суспільство. *Прапор марксизму-ленінізму*, 5–6, 3–24.
- Обвинительное заключение. (1935a). *Обвинительное заключение по делу контрреволюционной троцкистской организации на Украине* (Ф. 263. Оп. 1. Спр. 43185. Т. 2. Арк. 1–108). Центральний державний архів громадських об'єднань та українці, Київ.
- Обвинительное заключение. (1935b). *Обвинительное заключение по делу 1170 по обвинению Милославина Александра Филаретовича, Пероцкого Бориса Владимировича, Вайна Александра Овсеевича, Абраменко Екатерины Харитоновны, Вольнова Юрия Симоновича и Андрианова Алексея Михайловича по ст. ст. 54–10, 54–11, 54–8 УК УССР* (Ф. 263. Оп. 1. Спр. 42098. Т. 2. Арк. 246–263). Центральний державний архів громадських об'єднань та українці, Київ.
- Олійник, А. (Ред.-упоряд.). (2018). *Архіви КГБ для медіа*. К. І. С.
- Пероцький, Б. (1933). Марксизм-ленінізм і вчення Клаузевица про війну. *Прапор марксизму-ленінізму*, 4, 124–127.
- Піріг, Р. (1990). «Справа» Коцюбинського. У Ю. Шаповал (Упоряд.), *Маршрутами історії* (с. 318–328). Політвидав України.
- Піріг, Р. (Ред.). (1998). *Архівно-слідчі справи репресованих: науково-методичні аспекти використання*. Укр. держ. науково-дослід. ін-т архівної справи і документознавства, Держархів СБУ.
- Підсумки. (1933, листопад 26). Підсумки і найближчі завдання проведення національної політики на Україні. Резолюція об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК КП(б)У на доповідь С. Косіора, ухвалена 22 листопада 1933 р. *Вісті ВУЦВК*, 1–2.
- План. (1933). План сесії, присвяченої 10-річчю з дня смерті Леніна (і 25-річчю видання «Матеріалізму та емпіріокритицизму») (по Інституту філософії). *Прапор марксизму-ленінізму*, 2–3, 124–127.
- Плян. (1932). Плян науково-дослідчої роботи Інституту філософії та природознавства на 1932 рік. *Прапор марксизму-ленінізму*, 1, 158–161.
- Поворот. (1932). *Поворот на філософському фронті. (Матеріали філософської дискусії 14–18 січня 1931 р. Пролетар*.
- Подкур, Р. Ю., & Ченцов, В. В. (2010). *Документи органов государственной безопасности УССР 1920–1930-х годов: источниковедческий анализ*. Збруч.
- Постанова. (2014). *Постанова ЦК КП(б)У «Про контрреволюційну роботу залишків націоналістів і троцькістів та пособництво їм з боку гнилих і ліберальних елементів»*. 3 листопада 1934 р. У *Реабілітовані історією. Харківська область: Книга друга* (с. 48–50). Оригінал.
- Протокол. (1934a). *Протокол допроса обвиняемого Левика Рувима Самойловича от 28 ноября 1934 г.* (Ф. 263. Оп. 1. Спр. 43185. Т. 8. Арк. 175–186). Центральний державний архів громадських об'єднань та українці, Київ.
- Протокол. (1934b). *Протокол допроса обвиняемого Левика Рувима Самойловича от 1 декабря 1934 г.* (Ф. 263. Оп. 1. Спр. 43185. Т. 8. Арк. 217–230). Центральний державний архів громадських об'єднань та українці, Київ.
- Семковський, С., Левік, Р., Степовий, Т., & Демчук, П. (Ред.) (1930). *Філософія та політика*. Державне видавництво України.
- Ткачук, М. (2010). Філософська освіта в радянській Україні: досвід осмислення історичних документів та архівних матеріалів. *Філософська думка*, 6, 35–67.
- Шаповал, Ю. (1993). *Україна 20–50-х років: сторінки ненаписаної історії*. Наукова думка.
- Швець, Р. (2024). Зінаїда Лузіна на мапі філософії доби «Розстріляного відродження». *Sententiae 43(3)*, 161–169. <https://doi.org/10.31649/sent43.03.161>
- Шевченко, Л. (2007). «Контрреволюційна троцькістська група» в Інституті філософії в контексті «справи ВУАМ-ЛІНУ». *Історія України. Маловідомі імена, події, факти*, 34, 54–67.
- Шевченко, Л. (2008). Справа «контрреволюційної троцькістської терористичної організації на Україні» (1937–1938 рр.). *Історія України: маловідомі імена, події, факти*, 35, 167–173.
- Шліхтер, О. (1931). ВУАМЛІН та його завдання. *Більшовик України*, 21–22, 61–70.
- Шовкопляс, М. (1935). Про шкідницьку контрабанду блоку націоналістів і троцькістів у галузі філософії. *Під марксо-ленінським прапором*, 3, 76–86.
- Штейнберг, Е. (1932a). Троцькізм — передовий загін буржуазної контрреволюції. *Прапор марксизму-ленінізму*, 1, 21–69.
- Штейнберг, Е. (1932b). Історичний матеріалізм як наука. *Прапор марксизму-ленінізму*, 2–3, 60–88; 4, 54–72.
- Штейнберг, Е. (1932c, січень 10). Попередні підсумки проробки листа тов. Сталіна. *За партійність науки*, 2.
- Штейнберг, Е. (1933a). Марксизм і повстання. *Прапор марксизму-ленінізму*, 4, 79–123.
- Штейнберг, Е. (1933b). *Троцькізм – передовий загін буржуазної контрреволюції*. Пролетар.
- Юринець, Я. (2010). Нові матеріали до життєпису Володирича Юринця: студентські роки у Львівському та Віденському університетах. *Філософська думка*, 6, 21–34.

References

- Adriianov, [O.]. (1932). Osnovna zakonornirnist perekhodovoho period [The Main Regularity of the Transition Period]. *Prapor marksyzmu-leninizmu*, 2–3, 15–47 [in Ukrainian].
- Adriianov, O. (1933). Marksyzm-leninizm v dii [Marxism-Leninism in Action]. *Prapor marksyzmu-leninizmu*, 1, 17–23 [in Ukrainian].
- Bervytskyi, O. (1928). Hegelivska krytyka ratsionalizmu, empiryzmu ta krytytsyzmu [Hegel's Critique of Rationalism, Empiricism, and Criticism]. *Prapor marksyzmu*, 2, 20–58 [in Ukrainian].
- Bervytskyi, O. (1932a). Voienna nebezpeka i zavdannia teoretynohoho frontu [Military Danger and the Tasks of the Theoretical Front]. *Prapor marksyzmu-leninizmu*, 2–3, 8–14 [in Ukrainian].
- Bervytskyi, O. (1932b). Notatky pro Plekhanova [Notes about Plekhanov]. *Prapor marksyzmu-leninizmu*, 2–3, 117–132 [in Ukrainian].
- Bervytskyi, O. (1933a). Viina i voienna umilist v robotakh Marksa [War and Military Skill in Marx's Works]. *Prapor marksyzmu-leninizmu*, 1, 58–74 [in Ukrainian].
- Bervytskyi, O. (1933b). Na dva fronty [On Two Fronts]. *Prapor marksyzmu-leninizmu*, 2–3, 69–100 [in Ukrainian].
- Bervytskyi, O. (1933c). Borotba na filozofskomu fronti Ukrainy na novomu etapi [The Struggle on the Philosophical Front in Ukraine is at a New Stage]. *Prapor marksyzmu-leninizmu*, 4, 31–54 [in Ukrainian].
- Bervytskyi, O., Levik, R., Stepovyi, T., & Yurynets, V. (Eds.) (1932). *Diialektychnyi materializm. Pidruchnyk dlia vyshiv*

- i vytyshiv [Dialectical Materialism: Textbook for Universities and Colleges]. Proletar [in Ukrainian].
- Bludov, Ya., Levik, R., & Semkovskiy, C. (1932). Do 100-kh rokovyn smerti Hegelia [To the 100th Anniversary of Hegel's Death]. *Prapor marksyzmu-leninizmu*, 1, 80–85 [in Ukrainian].
- Davidenko, I. (2024). Petro Demchuk: ostanni roky zhyttia [Petro Demchuk: The Last Years of His Life]. *Sententiae*, 43 (2), 130–141. <https://doi.org/10.31649/sent43.02.130> [in Ukrainian].
- Halan, N. V. (2015). *Filosofsko-krytychnyi dyskurs u teoretychnii spadshchyni ukrainskykh radianskykh filosofiv 1920-kh — pochatku 1930-kh rr.* [Philosophical-Critical Discourse in the Theoretical Heritage of Ukrainian Soviet Philosophers of the 1920s – Early 1930s]. [Dissertation for the Degree of Candidate of Philosophical Sciences, National Pedagogical Drahomanov University, Kyiv] [in Ukrainian].
- Hrankina, O. V. (1997). Deiaki aspekty dzhereloznavchoho analizu arkhivno-slidchykh sprav u 1920–1950 rr. [Some Aspects of Source Criticism Analysis of Archival Investigative Files in the 1920s–1950s]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 4, 49–57 [in Ukrainian].
- Hrankina, O. V., Omelchuk, D. V., & Moskovchenko, N. P. (1997). *Vykorystannia arkhivno-slidchykh sprav represovanykh u 1920–1950-ti rr. Metodychni rekomendatsii* [The Use of Archival Investigative Files of Repressed Persons in the 1920s–1950s. Guidelines]. Ukr. derzh. nauково-doslid. in-t arkhivnoi spravy i dokumentoznavstva, Tsentr. derzh. arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy [in Ukrainian].
- Levik, R. (1931, May 1). Za markso-leninsku filosofiiu [For Marxist-Leninist Philosophy]. *Samokrytyka*, 3 [in Ukrainian].
- Levik, R. (1932a). Osnovy marksystsko-leninskoi teorii proletarskoi revoliutsii [Fundamentals of the Marxist-Leninist Theory of the Proletarian Revolution]. *Prapor marksyzmu-leninizmu*, 5–6, 3–13 [in Ukrainian].
- Levik, R. (1932a, March 20). Pro naslidky reorganizatsii UIMLU na VUAMLIN [On the Consequences of the Reorganization of the UIML into the VUAMLIN]. *Za partiinist nauky*, 1 [in Ukrainian].
- Levik, R., Shakhar, H., & Shvedov, B. (1933, March 5). Do 50-richchia vid dnia smerti K. Marksa [To the 50th Anniversary of the Death of K. Marx]. *Komunist*, 2 [in Ukrainian].
- Miloslavin, O. (1932a). Do krytyky osnovnykh problem filosofii Kanta [Toward a Critique of the Main Problems of Kant's Philosophy]. *Prapor marksyzmu-leninizmu*, 5–6, 98–132 [in Ukrainian].
- Miloslavin, O. (1932b, July 1). Lenin i teoriia materialistychnoi dialektyky [Lenin and the Theory of Materialist Dialectics]. *Za partiinist nauky*, 2 [in Ukrainian].
- Miloslavin, O. (1933). Dyktatura proletariatu — vyrishalne znariaddia borotby za sotsialistychne suspilstvo [The Dictatorship of the Proletariat is the Decisive Instrument of the Struggle for a Socialist Society]. *Prapor marksyzmu-leninizmu*, 5–6, 3–24 [in Ukrainian].
- Obvinitel'noe zakliuchenie. (1935a). *Obvinitel'noe zakliuchenie po delu kontrrevoliutsionnoi trotskistskoi organizatsii na Ukraine* [Indictment in the Case of the Counterrevolutionary Trotskyist Organization in Ukraine]. (Fond 263. Op. 1. File 43185. Vol. 2. Fol. 1–108). Central State Archive of Public Associations and Ukrainian Studies, Kyiv, Ukraine [in Russian].
- Obvinitel'noe zakliuchenie. (1935b). *Obvinitel'noe zakliuchenie po delu 1170 po obvineniiu Miloslavina Aleksandra Filaretovicha, Perotskogo Borisa Vladimirovicha, Vaina Aleksandra Ovseevicha, Abramenko Ekateriny Kharitonovny, Vol'nova Iurii Simonovicha i Andrianova Alekseia Mikhailovicha po st. st. 54–10, 54–11, 54–8 UK USSR* [Indictment in Case No. 1170 Against Miloslavina Alexander Filaretovich, Perotskyi Boris Vladimirovich, Vain Alexander Ovseevich, Abramenko Ekaterina Kharitonovna, Volnov Yuriy Simonovich, and Andrianov Aleksey Mikhailovich Under Articles 54–10, 54–11, and 54–8 of the Criminal Code of the Ukrainian SSR]. (Fond 263. Op. 1. File 42098. Vol. 2. Fol. 246–263). Central State Archive of Public Associations and Ukrainian Studies, Kyiv, Ukraine [in Russian].
- Oliinyk, A. (Ed.). (2018). *Arkhivy KGB dlia media* [KGB Archives for Media]. K. I. S. [in Russian].
- Perotskyi, B. (1933). Marksyzm-leninizm i vchennia Klauzevitsa pro viinu [Marxism-Leninism and Clausewitz's Theory of War]. *Prapor marksyzmu-leninizmu*, (4), 124–127 [in Ukrainian].
- Pidsumky. (1933, November 26). Pidsumky i naiblyzhchi zavdannia provedennia natsionalnoi polityky na Ukraini. Reziutsiia obiednanoho plenumu TsK i TsKK KP(b)U na dopovid S. Kosiora, ukhvalena 22 lystopada 1933 r. [Results and Immediate Tasks of Implementing National Policy in Ukraine: Resolution of the Joint Plenum of the Central Committee and the Central Committee of the CP(b)U on the Report of S. Kosior, Adopted on November 22, 1933]. *Visti VUTsVK*, 1–2 [in Ukrainian].
- Plan. (1933). Plan sesii, prysviachenoj 10-richchiu z dnia smerti Lenina (i 25-richchiu vydannia “Materializmu ta empirio-krytytsyzmu”) (po Instytutu filosofii) [Plan of the Session Dedicated to the 10th Anniversary of Lenin's Death and the 25th Anniversary of the Publication of Materialism and Empiriocriticism (Institute of Philosophy)]. *Prapor marksyzmu-leninizmu*, 2–3, 124–127 [in Ukrainian].
- Plian. (1932). Plian nauково-doslidchoi roboty Instytutu filosofii ta pryrodnavstva na 1932 rik [Research Plan of the Institute of Philosophy and Natural Sciences for 1932]. *Prapor marksyzmu-leninizmu*, 1, 158–161 [in Ukrainian].
- Podkur, R. Yu., & Chentsov, V. V. (2010). *Dokumenty organov gosudarstvennoi bezopasnosti USSR 1920–1930-kh godov: istochnikovedcheskii analiz* [Documents of the State Security Organs of the Ukrainian SSR in the 1920s–1930s: Source-Based Analysis]. Zbruch [in Russian].
- Postanova. (2014). Postanova TsK KP(b)U “Pro kontrrevoliutsiinu robotu zalyshkiv natsionalistiv i trotskistiv ta posobnytstvo yim z boku hnylykh i liberalnykh elementiv”. 3 lystopada 1934 r. [Resolution of the Central Committee of the CP(b)U “On the Counterrevolutionary Activities of the Remaining Nationalists and Trotskyists and the Assistance Given to Them by Rotten and Liberal Elements”, November 3, 1934]. In *Reabilitovani istoriieiu. Kharkivska oblast: knyha druha* [Rehabilitated by History. Kharkiv Region: Book Two] (pp. 48–50). Original [in Ukrainian].
- Povorot. (1932). *Povorot na filosofskomu fronti. (Materiialy filosofskoi diskusii 14–18 sichnia 1931 r.)* [The Turn on the Philosophical Front: Proceedings of the Philosophical Discussion, January 14–18, 1931]. Proletar [in Ukrainian].
- Protocol. (1934a). *Protokol doprosa obviniaemogo Levika Ruvima Samoilovicha ot 28 notabria 1934 g.* [Protocol of the Interrogation of the Accused Levik Ruvim Samoylovich, November 28, 1934]. (Fond 263. Op. 1. File 43185. Vol. 8. Fol. 175–186). Central State Archive of Public Associations and Ukrainian Studies, Kyiv [in Russian].
- Protocol. (1934b). *Protokol doprosa obviniaemogo Levika Ruvima Samoilovicha 1 dekabria 1934 g.* [Protocol of the Interrogation of the Accused Levik Ruvim Samoylovich, December 1, 1934]. (Fond 263. Op. 1. File 43185. Vol. 8. Fol. 217–230). Central State Archive of Public Associations and Ukrainian Studies, Kyiv [in Russian].
- Pyrh, R. (1990). “Sprava” Kotsiubynskoho [Kotsiubynsky's “Case”]. In Yu. Shapoval (Ed.), *Marshrutamy istorii* [Routes of History] (pp. 318–328). Politydav Ukrainy [in Ukrainian].
- Pyrh, R. (Ed.). (1998). *Arkhivno-slidchi sprav represovanykh: nauково-metodychni aspekty vykorystannia* [Archival-Investigative Files of the Repressed: Scientific and Methodological Aspects of Use]. Ukr. derzh. nauково-doslid. in-t

- arkhivnoi spravy i dokumentoznavstva, Derzharkhiv SBU [in Ukrainian].
- Semkovskiy, S., Levik, R., Stepoviy, T., & Demchuk, P. (Eds.). (1930). *Filosofia ta polityka* [Philosophy and Politics]. Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy [in Ukrainian].
- Shapoval, Yu. (1993). *Ukraina 20–50-kh rokiv: storinky nenapysanoi istorii* [Ukraine in the 1920s–1950s: Pages of Unwritten History]. Naukova Dumka [in Ukrainian].
- Shevchenko, L. (2007). “Kontrevoliutsiina trotskistska hrupa” v Instytuti filosofii v konteksti “spravy VUAMLINu” [“The Counterrevolutionary Trotskyist Group” at the Institute of Philosophy in the Context of the “VUAMLIN Case”]. *Istoriia Ukrainy. Malovidomi imena, podii, fakty*, 34, 54–67 [in Ukrainian].
- Shevchenko, L. (2008). Sprava “kontrevoliutsiinoi trotskistskoi terorystychnoi orhanizatsii na Ukraini” (1937–1938 rr.) [The Case of the “Counterrevolutionary Trotskyist Terrorist Organization in Ukraine” (1937–1938)]. *Istoriia Ukrainy. Malovidomi imena, podii, fakty*, 35, 167–173 [in Ukrainian].
- Shlikhter, O. (1931). VUAMLIN ta yoho zavdannia [VUAMLIN and Its Tasks]. *Bilshovyk Ukrainy*, 21–22, 61–70 [in Ukrainian].
- Shovkopliias, M. (1935). Pro shkidnytsku kontrabandu bloku natsionalistiv i trotskistiv u haluzi filosofii [On the Sabotaging Contraband of the Bloc of Nationalists and Trotskyists in the Field of Philosophy]. *Pid markso-leninskym praporom*, 3, 76–85 [in Ukrainian].
- Shteinberh, E. (1932a). Trotskizm — peredovyi zahin burzhuaaznoi kontrevoliutsii [Trotskyism as the Vanguard of the Bourgeois Counterrevolution]. *Prapor marksyzmu-leninizmu*, 1, 21–69 [in Ukrainian].
- Shteinberh, E. (1932b). Istorychnyi materializm yak nauka [Historical Materialism as a Science]. *Prapor marksyzmu-leninizmu*, 2–3, 60–88; 4, 54–72 [in Ukrainian].
- Shteinberh, E. (1932c, January 10). Poperedni pidsumky probokky lysta tov. Stalina [Preliminary Results of the Discussion of Comrade Stalin’s Letter]. *Za partiinist nauky*, 2 [in Ukrainian].
- Shteinberh, E. (1933a). Marksyzm i povstannia [Marxism and the Uprising]. *Prapor marksyzmu-leninizmu*, 4, 79–123 [in Ukrainian].
- Shteinberh, E. (1933b). *Trotskizm — peredovyi zahin burzhuaaznoi kontrevoliutsii* [Trotskyism as the Vanguard of the Bourgeois Counterrevolution]. Proletar [in Ukrainian].
- Shvets, R. (2024). Zinaida Luzina: bili pliamy na mapi filosofii doby “Rozstrilianoho vidrodzhennia” [Zinaida Luzina: White Spots on the Map of the Philosophy of the “Executed Renaissance”]. *Sententiae*, 43 (3), 161–169. <https://doi.org/10.31649/sent43.03.161> [in Ukrainian].
- Tkachuk, M. (2010). Filosofska osvita v radianskii Ukraini: dosvid osmyslennia istorychnykh dokumentiv ta arkhivnykh materialiv [Philosophical Education in Soviet Ukraine: The Experience of Interpreting Historical Documents and Archival Materials]. *Filosofska dumka*, 6, 35–67 [in Ukrainian].
- Yurynets, Ya. (2010). Novi materialy do zhyttiepysu Volodymyra Yuryntsia: studentski roky u Lvivskomu ta Videnskomu universytetakh [New Materials for the Biography of Volodymyr Yuryntets: Student Years at the Universities of Lviv and Vienna]. *Filosofska dumka*, 6, 21–34 [in Ukrainian].

Maryna Tkachuk, Yaryna Yurynets

ARCHIVAL INVESTIGATIVE CASES OF THE REPRESSED AS A SOURCE OF BIOGRAPHICAL RECONSTRUCTION IN THE HISTORY OF SOVIET PHILOSOPHY IN UKRAINE IN THE 1920S–1930S

The article is devoted to one of the least explored stages in the history of philosophical thought in Ukraine – Soviet philosophy of the 1920s–1930s. Advocating for the need to transform research strategies and the source base of modern historical-philosophical analysis of perhaps the most tragic page in Ukraine’s intellectual history, the authors draw attention to numerous gaps and research errors in scholarly literature. Addressing these issues requires a systematic search and critical analysis of sources, clarification of conflicting information, and the refutation of prejudices and misconceptions. Using the example of a number of newly published documents from the fonds of the Central State Archive of Public Associations and Ukrainian Studies, the authors highlight the significant biographical, historical, and cultural potential of the archival investigative files of the repressed in studying the history of Ukrainian philosophy of the 1920s–1930s and reconstructing the life paths and academic activities of its representatives. For the first time in historical and philosophical literature, a number of unique materials are presented for the biographies of Ruvim Levik (1889–1937), Oleksandr Bervytskyi-Varfolomeiev (1892–1937), Oleksii Andrianov (1901–1938), Oleksandr Miloslavyn (1898–1937), Elia Shteinberh (1906–1944), Borys Perotskyi (1909–1937), and Yurii Volnov (1908–before 1937), whose names are associated with the activities of the leading philosophical institutions of the early Soviet era.

Keywords: History of philosophy, Ukrainian philosophy, Soviet philosophy of the 1920s–1930s, Archival investigative cases of the repressed, Biographical studies.

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)

Подано до редакції / Submitted: 17 квітня 2026 р.

Схвалено до публікації / Accepted: 5 травня 2026 р.

Опубліковано / Published: 31 травня 2026 р.